

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра фольклористики**

**СОЦІОКУЛЬТУРНА РОЛЬ ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ У
ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
**«Фольклористика,
міжкультурна комунікація,
іноземна мова»**
спеціальності - 035
Філологія(спеціалізація 035.09
Фольклористика)
Анжеліки Михайлівни ТКАЧУК
Науковий керівник:
д.філол.н.проф.Любов КОПАНИЦЯ

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри фольклористики
№___ від «___»_____2024 року
завідувачка кафедри _____
д.філол.н., доц. Олесь НАУМОВСЬКА

КИЇВ 2024

АНОТАЦІЯ

Гендерна асиметрія – актуальна тема в наш час. Особливо важливо вивчати її в контексті фольклору та на прикладі конкретних фольклорних текстів. Саме в цьому полягає мета дослідження - проаналізувати прояви гендерної нерівності та етнокультурні особливості гендерних моделей в українській традиційній культурі. Об'єктом дослідження є фольклорні тексти родинно-побутової лірики, балад та відомості зі звичаєвого права, а предметом дослідження - прояви гендерної нерівності та особливості гендерних моделей у звичаєвому праві та фольклорних жанрах.

Дослідження зосереджується на різних аспектах гендерної нерівності, таких, як стереотипи, образи героїв та героїнь у фольклорних текстах, а також певні соціальні звичаєві норми, що впливають на розподіл гендерних ролей. Дослідження базується на таких підходах, як описовий та порівняльний.

Дослідження «гендерного питання» на фольклорному матеріалі має велике практичне значення, оскільки відкриває широкі можливості в реконструкції світоглядних уявлень українського народу, його менталітету та звичаєвої культури, глибшого розуміння своєрідності народної творчості.

Ключові слова: фольклор, українська культура, гендерна асиметрія і стереотипи, звичаї, традиції, балади, родинно-побутова лірика

ABSTRACT

Gender asymmetry is a relevant topic in our time. It is especially important to study it in the context of folklore, using specific folklore texts as examples. The purpose of this study is to analyze the manifestations of gender inequality and ethno-cultural features of gender models in Ukrainian traditional culture. The object of the study is folklore texts of family and household lyrics, ballads, and information from

customary law. The subject of the study is the manifestations of gender inequality and peculiarities of gender models in customary law and folklore genres.

The research focuses on various aspects of gender inequality, such as stereotypes, images of heroes and heroines in folklore texts, and certain social customary norms that influence the distribution of gender roles. The study utilizes descriptive and comparative approaches.

The study of the "gender question" in folklore or literary material is of great practical importance. It opens up wide opportunities for reconstructing the worldview of the Ukrainian people, their mentality, customary culture, and for a deeper understanding of the originality of folk art.

Key words: folklore, Ukrainian culture, gender asymmetry and stereotypes, customs and traditions, ballads, family and household lyrics,

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретико-методологічні та джерелознавчі засади гендерних досліджень у фольклористиці.....	7
1.1. Основні поняття та категорії гендерних досліджень (гендер, гендерна асиметрія, гендерні стереотипи).....	7
1.2. Гендерні дослідження у фольклористиці.....	12
Розділ 2. Звичаї та обряди українського народу в гендерному контексті.....	25
Розділ 3. Гендерні стереотипи в родинно-обрядовій ліриці та баладах.....	32
3.1 Гендерна проблематика в баладах.....	32
3.2. Гендерна проблематика в родинно-обрядовій ліриці.....	35
Висновки.....	59
Список використаних джерел.....	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання гендерної асиметрії та гендерних стереотипів є актуальною темою в сучасному науковому дискурсі. Дослідження має за мету краще пізнати специфіку української культури, розкрити глибинні уявлення та вірування українського народу, відтворити його ментальний образ та культурні традиції. Щоб це з'ясувати, варто розглянути фольклорні тексти та етнографічні матеріали, в яких можна буде дослідити гендерну проблематику більш детально.

Такі сучасні дослідниці, як О. Кісь, І. Ігнатенко, М. Гримич та ін. у своїх працях вже намагалися висвітлити гендерну асиметрію в культурі, а саме тему «жіночої долі» в українському традиційному суспільстві на основі етнографічних матеріалів. Проте вони не вдаються до детального дослідження гендерної проблематики саме в певних фольклорних жанрах.

Мета дослідження – проаналізувати прояви гендерної нерівності та визначити етнокультурні особливості гендерних моделей в українській традиційній культурі.

Поставлена мета потребує вирішення таких завдань:

- розглянути понятійно-категоріальний апарат гендерних досліджень;
- проаналізувати теоретико-методологічні та джерелознавчі засади;
- проаналізувати своєрідність звичаєвої культури українства в гендерному аспекті;
- дослідити вираження гендерної асиметрії у фольклорі на матеріалі вербальних текстів: балад та родинно-побутової лірики;

Об'єкт дослідження – побутово-традиційна культура українців та фольклорні тексти балад і родинно-побутових ліричних пісень.

Предмет дослідження – своєрідність гендерної асиметрії та гендерних моделей в звичаях, традиціях та вербальних жанрах українського фольклору.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження послужили концепції провідних дослідників О. Кісь, І. Ігнатенко, І. Франко, М. Маєрчик, М. Гримич та інших.

Для досягнення поставлених у кваліфікаційній роботі цілей необхідно застосувати відповідний комплекс методів дослідження. Зокрема, застосування описового методу дозволить проаналізувати матеріал та виокремити його найважливіші аспекти. Порівняльний метод допоможе виявити схожість або відмінності у репрезентації гендерних стереотипів у популярних текстах та, загалом, звичаях і традиціях українського народу.

Структура дослідження: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (59 позицій). Загальний обсяг роботи – 68 сторінок, з яких – 60 основного змісту.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ

1.1 Основні поняття та категорії гендерних досліджень (гендер, гендерна асиметрія, гендерні стереотипи)

У кожному суспільстві існують фіксовані поведінкові норми та ролі, які закріплені за чоловіками та жінками. Гендерні стереотипи визначають, як людей сприймають відповідно до їхньої статі і як вони повинні себе поводити. Цей поділ на "чоловіче" і "жіноче" спостерігається від народження і проявляється по-різному, наприклад, у виборі кольорів одягу для новонароджених хлопчиків і дівчаток. Проблема взаємовідносин між чоловіками та жінками завжди була актуальною і привертала увагу дослідників. Вивченню цієї теми присвячені численні наукові праці, оскільки гендерне питання вважається одним із ключових чинників розвитку суспільства. Існування стереотипів обмежує можливості чоловіків і жінок, тому їх подальша деформація є важливою передумовою прогресу.

У минулому гендерні норми поведінки були більш відокремленими та гендерно несправедливими стосовно саме жіночої частини суспільства. Тут варто згадати про численні заборони жінкам здобувати освіту, працювати, носити одяг, який хочеться та, зрештою, займати активну позицію в суспільстві.

У сучасності ситуація дещо змінилася та навіть покращилася, проте гендерний поділ ще дає про себе знати в певних стереотипних формах. Але що ж взагалі означає слово «гендер»?

Якщо говорити про, власне, сам термін «гендер» (від англ. «gender» – рід), то це соціокультурна, символічна конструкція статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок[50]. Спочатку цей термін використовували лінгвісти, позначаючи таким чином граматичну категорію «рід». Пізніше науковці у своїх соціальних дослідженнях ввели категорію «гендер» для того, щоб замінити поняття статі та статево-рольового підходу, які переважали в суспільних науках.

М. Мід і Р. Столлер зробили значний внесок у розвиток гендерних досліджень своїми працями, які стали основою для подальших досліджень у цій сфері. У своїй книзі "Стать і темперамент у трьох примітивних суспільствах" М. Мід вперше висловила ідею про те, що біологічна та соціальна статі суттєво відрізняються одна від одної. Це відкриття поклало початок більш глибокому розумінню гендерних ролей та ідентичності в суспільстві.

У 1970-х роках Р. Столлер ввів поняття гендерної ідентичності та розпочав дослідження гендерної проблематики, що відкрило нові горизонти в розумінні гендерних відмінностей. У своїх працях він наголошував на необхідності розглядати гендерні питання з психологічної, соціологічної, культурної та історичної точок зору. Він підкреслював, що аналіз гендеру не обмежується біологічними характеристиками, а включає також соціальні та культурні аспекти.

Ключовим моментом у становленні гендерних досліджень стало виокремлення гендерної ідентифікації та гендерної соціалізації. Ці поняття дозволили розглядати гендер як складний феномен, що формується під впливом багатьох факторів, зокрема культурних, соціальних та індивідуальних впливів. Таке розуміння гендеру сприяло розвитку наукових підходів до вивчення гендерної проблематики, яка стала центральною для багатьох напрямків досліджень.

Ще одним ключовим питанням гендерних досліджень є розмежування понять «гендер» і «стать», адже це не синоніми, як вважає дехто. Термін «стать» вживається для позначення біологічних та фізіологічних відмінностей між жіночим і чоловічим організмами. Це стосується репродуктивного процесу та різної участі чоловіків і жінок у ньому, а також відмінними геніталіями та набором хромосом. Термін «гендер» натомість вживається для позначення поведінкових, культурних, психологічних, візуальних та інших соціально-культурних відмінностей між чоловіками та жінками. Загалом, ознаками гендеру є відмінність в різних регіонах або навіть країнах, можливість змінюватися впродовж років, приналежність до людей різної статі. Що стосується ознак статі, то їх можна виокремити так: не залежать від походження, країни, релігії тощо, властиві лише представникам однієї статі, виникають на основі природніх процесів та не змінюються протягом років.

Якщо стать є чоловіча та жіноча, то видів гендерів є набагато більше. Наприклад, цисгендер – це людина, яка народилася в жіночому тілі і вважає себе жінкою або людина, яка народилася чоловіком і вважає себе чоловіком. Тобто, це, по суті, найперша і найпростіша гендерна самоідентифікація. Але також існує поняття «трансгендер», яке означає, що людина не сприймає свою стать від народження. Тобто, наприклад, чоловік почувається жінкою, попри свою стать, або жінка почувається чоловіком, попри свою стать. Поряд з цими назвами гендерів можна виокремити гендерквіра, який взагалі не ототожнює себе ні з чоловіком, ні з жінкою. В англійській мові відносно нещодавно гендерквірів почали називати «they»(вони). Саме так їм найбільш комфортно себе позначати. Насправді є багато видів небінарних гендерів, але варто зосередитися ще на такому понятті, як «інтерсексуальність». Інтерсексуалами називають людей, організм яких має статеві ознаки, які не можна назвати винятково жіночими або чоловічими. Отже, з видами гендерів можна ставити крапку.

Якщо існують гендери, то відповідно існують також гендерні дослідження, і ставлення до них украй неоднозначне. Але більшість дослідників у цій галузі

вважають, що саме поняття «гендер» не акцентується на проблематиці саме чоловічого домінування у суспільстві, адже досліджує загалом ідею симетричності чоловічого й жіночого.

Гендерні дослідження мають кілька етапів становлення. На першому етапі розглядалися жіночі дослідження, які були тісно пов'язані з фемінізмом, тобто боротьбою за рівноправність між чоловіками і жінками. Пізніше дослідники гендерних питань зрозуміли, що не можна ігнорувати і чоловічий досвід, тому почали вивчати особливості розвитку в суспільстві як чоловіків, так і жінок. Власне, новизною гендерних досліджень і став детальний аналіз конструювання та відтворення гендеру в усіх соціальних структурах та його вплив на особистісний розвиток жінок і чоловіків. Дослідники особливостей гендеру почали вивчати соціальну поведінку чоловіків і жінок, специфіку їхнього виховання та поширені в кожній культурі уявлення про те, як повинні поводитися чоловік і жінка.

Досліджуючи такі питання, науковці дійшли висновку, що в суспільстві існує нерівність соціальних і культурних ролей статей (а також уявлень про них) у різних сферах життя. Тому в науці зародилося нове поняття «гендерна асиметрія». Джерелом гендерної асиметрії є іноді державні структури, наприклад, у фундаменталістських країнах, де жінки позбавлені права брати участь у виборах, а в деяких випадках – права на освіту, участі в суспільному житті, роботу поза домом тощо. Основним джерелом гендерної нерівності часто є прихована дискримінація та патріархальні погляди, які проникають у суспільну свідомість і впливають на наші дії. Наприклад, неоліберальна ідеологія може пояснювати низьку участь жінок у політиці як "природну роль" або небажання жінок займатися політикою.

Наприклад, С. Волбі зазначає, що патріархальна система, яка спочатку була зосереджена переважно в приватній сфері, поступово поширюється і на публічну сферу. Це відбувається на тлі змін у суспільному сприйнятті та активності

феміністичних рухів, які відстоюють права жінок. Як наслідок, зростає участь жінок у різних сферах життя, в тому числі на ринку праці та в політиці.

З одного боку, це призводить до позитивних змін: жінки отримують доступ до освіти, можливості працювати і реалізовувати себе в суспільстві. Однак, з іншого боку, нерівність продовжує існувати, набуваючи більш прихованих, витончених форм. Наприклад, незважаючи на те, що жінки виходять на ринок праці, їхня заробітна плата залишається нижчою, ніж у чоловіків, що є свідченням існуючого гендерного розриву в оплаті праці.

Крім того, у публічній сфері жінки стикаються з привласненням їхніх ідей та досягнень чоловіками, що є ще одним проявом патріархальних стереотипів. Це може відбуватися через ігнорування голосу жінок при прийнятті рішень або невизнання жінок як лідерів у своїх галузях.

Таким чином, еволюція патріархату від приватної до публічної форми не означає, що його вплив повністю зник. Він просто пристосовується до нових умов, зберігаючи свої структури та засоби впливу. Розвиток феміністичного руху та боротьба за гендерну рівність залишаються актуальними завданнями, спрямованими на створення справедливого та рівного суспільства для всіх його членів.

П.Бурдьє у своїй праці «Мова, гендер і символічне насильство»[4] аналізує чоловіче бачення світу. Він стверджує, що чоловічий порядок вважається таким, що не потребує пояснень, оскільки є самоочевидним та універсальним. Цей порядок існує майже бездоганно завдяки взаємодії між соціальними структурами, які виражаються в організації простору, часу та гендерно-специфічному розподілі праці, і когнітивними структурами, закладеними в індивідуальному тілі та мисленні.

Гендерна асиметрія, на думку дослідниці І. Фолді, має опосередкований, але суттєвий зв'язок з іншими формами соціальної нерівності, такими як расова та професійна дискримінація. Такий погляд відображає комплексний характер гендерних питань та їхній взаємозв'язок з іншими аспектами суспільного життя.

Дослідження показують, що різні групи людей можуть мати різний досвід роботи на робочому місці залежно від їхньої статі та раси. Наприклад, жінки та кольорові люди частіше повідомляють, що відчувають себе менш комфортно та безпечно в корпоративному середовищі, ніж чоловіки та кольорові люди.

Ці відмінності можуть мати системне коріння у сфері зайнятості. Наприклад, дослідження показують, що жінки та представники меншин частіше стикаються з бар'єрами при прийомі на роботу, просуванні по службі та отриманні справедливої оплати праці. У більшості корпоративних структур продовжують домінувати чоловіки та білі, що може викликати відчуття відчуженості та нерівності серед жінок і меншин.

Крім того, стереотипи та упередження також впливають на комфорт робочого середовища. Певні ролі та характеристики часто асоціюються з певними гендерними чи расовими групами, що може призвести до дискримінації та викликати почуття незахищеності чи небезпеки у тих, хто не відповідає цим стереотипам.

Таким чином, різний рівень комфорту на робочому місці відображає складний взаємозв'язок системних проблем, стереотипів та упереджень у суспільстві. Зміни в корпоративній політиці, освітні програми з питань різноманіття та відкритий діалог можуть допомогти створити більш інклюзивне та сприятливе середовище для всіх працівників, незалежно від їхньої статі чи раси.

Гендерна асиметрія виникає не лише в суспільному житті, а й у мові. Вона має назву фаллогоцентризму або андроцентризму, феномен фаллогоцентризму, як вказує феміністична критика мови, є значущим аспектом, що виявляє гендерну асиметрію у мові та культурі загалом. Цей термін, введений Ж. Деррідою, розкриває основоположні аспекти гендерних нерівностей у мовних структурах та символах.

Однією з характерних ознак фаллогоцентризму є ототожнення понять "людина" і "чоловік" у багатьох європейських мовах, де в словах, що позначають

"людину", використовуються тільки чоловічі форми. Наприклад, англійське "man", французьке "homme", німецьке "mann". Це створює враження, що універсальне поняття "людини" автоматично асоціюється з чоловіком, виключаючи жіночий аспект.

Крім того, іменники жіночого роду у мові часто походять від чоловічих форм і часто супроводжуються негативним відтінком. Використання чоловічого позначення до жінки часто вважається прийнятним, тоді як використання жіночого позначення до чоловіка має негативний відтінок. Це ставить жіночу ідентичність у менш вигідне положення, підкреслюючи патріархальні стереотипи та нерівності.

Значною ознакою фаллогоцентризму є також можливість використання іменників чоловічого роду для позначення осіб будь-якої статі, тоді як іменники жіночого роду найчастіше використовуються тільки для позначення жінок. Це підтримує інституційні структури та відображає гендерні стереотипи, що домінують у суспільстві.

Отже, фаллогоцентризм у мові є важливим аспектом гендерної асиметрії, який виявляється через структури мови та способи їх використання. Протиставлення цього явища потребує усвідомлення та активної боротьби з гендерними стереотипами та нерівностями у мовному просторі.

Таким чином, ми бачимо, як гендерна асиметрія поширюється в різних сферах життя. Але не все так погано, як здається на перший погляд, тому що у наш час утворюються різні міжнародні організації, які розробляють масштабні програми боротьби з гендерною асиметрією, і їм вдається досягати успіху. Однією з причин появи гендерної асиметрії є гендерні стереотипи. Це певні клішовані моделі поведінки, які виникають у суспільстві і базуються на поняттях «чоловіче» та «жіноче». Гендерні стереотипи є шкідливими як для чоловіків, так і для жінок. Незалежно від того, чи є вони відверто агресивними чи з певною часткою висміювання (наприклад, "жіноча логіка") або завуальовано доброзичливими (наприклад, "жінки – берегині домашнього вогнища"), шкідливі

стереотипи підсилюють асиметрію. Наприклад, традиційний погляд на жінок, як на берегинь, доводить те, що жінка має доглядати за дітьми, бо це її природній обов'язок.

Загалом, дослідники поділяють гендерні стереотипи на три умовні групи. До першої групи належать уявлення про психологічні особливості та якості жінок і чоловіків, які є нібито кардинально різними. Чоловік має здатність вирішувати складні проблеми, має вищий рівень активності та розвинуте логічне мислення. Натомість жінка виконує лише одну функцію – природно-репродуктивну. Вона має бути покірна та емоційна. До другої групи стереотипів належать професійні ролі чоловіків і жінок. Згідно зі стереотипним мисленням у суспільстві жінка повинна реалізуватися насамперед, як дружина та мати, тобто виконувати сімейну роль, а чоловік – як успішний кар'єрист, тобто виконувати професійну роль. Третя група гендерних стереотипів пов'язана з відмінностями у змісті праці чоловіків і жінок. Вважається, що жінка повинна працювати у сфері обслуговування, а чоловік – у сфері інструментальної та творчої праці.

Соціальний психолог О.Кухарук зазначає, що наша ідентичність формується залежно від середовища, в якому ми знаходимося. Ми розуміємо, якими маємо бути відповідно до тих стереотипів, які нам передають люди, які нас оточують.

В Україні, наприклад, гендерні стереотипи дуже вкоренилися у свідомість людей. На високі посади наймають, як правило, чоловіків, аргументуючи це тим, що жінка може піти в декретну відпустку або вийти заміж і стати домогосподаркою, а для компанії, в якій вона працювала, це буде мати негативні наслідки.

Також застарілі гендерні стереотипи існують в приватному бізнесі. Керівниками більшості приватних підприємств є чоловіки. Жінкам, для того, щоб створити власний бізнес, потрібно зіштовхнутися з різними перешкодами: банками, адміністраціями, кримінальними структурами. Якщо жінка працює в сімейному приватному бізнесі, вона дуже часто не отримує заробітну плату, як

інші співробітники. Це найчастіше стосується сільськогосподарських підприємств.

Гендерні стереотипи почали більше поширюватися під час повномасштабної війни в Україні, яку почала росія. Від жінок почали більше очікувати бути берегинями сімейного вогнища, поки чоловіки захищають свою землю від ворогів. І останнім часом помітно, як чоловіки почали обурюватися через такі гендерні моделі, проте все має досить логічний вигляд: патріархат диктує свої умови, тому те, що зараз чоловіків змушують служити, а не жінок, теж досить логічно. Але важливо зауважити, що в українській армії за час повномасштабної війни кількість жінок військовослужбовиць зростає аж на 40 відсотків з часів довоєнного періоду. На сьогодні в армії служать приблизно 43 тисячі військовослужбовиць.

Гендерні стереотипи заважають насамперед жінкам жити так, як вони хочуть. Постійний тиск з боку суспільства не дає нормально реалізуватися в житті, як особистість. Якщо жінка досягла успіху в кар'єрі, але не створила сім'ї та не народила дитину, її будуть вважати невдахою та періодично нагадувати про жіноче «головне» призначення в цьому світі.

З гендерними стереотипами потрібно боротися, і важливо кинути виклик цим стереотипам і визнати, що люди не повинні бути обмежені заздалегідь визначеними очікуваннями. Заохочення людей до реалізації своїх інтересів і талантів незалежно від суспільних норм має вирішальне значення для подолання цих бар'єрів. Ставлячи під сумнів традиційні норми поведінки чи переконання, ми можемо працювати на шляху до більш успішного та справедливого середовища життя для всіх.

Отже, враховуючи все зазначене вище, можна зробити висновок про те, що такі терміни, як «гендер», «гендерна асиметрія» та «гендерні стереотипи» відносно нові в науковому світі. Детально гендерні дослідження почалися лише в середині 20 століття, проте вони дали поштовх до детального вивчення жіночого і чоловічого. Нині, в 21 столітті, науковці вважають необхідністю

дослідити динамічні процеси взаємодії чоловіків і жінок, простежити за особливостями жіночої і чоловічої свідомості та порівняти їх соціогендерні стосунки протягом багатьох століть.

1.2. Гендерні дослідження у фольклористиці

Одне з найважливіших відкриттів феміністичного руху та жіночих досліджень, що виникли разом із ним у 1970-х роках, стало те, що роль гендеру, а також його вплив на статус і життя індивіда в різних суспільствах, і навіть на суспільство в цілому, є набагато більшою, ніж вважалося раніше.

Більшість дослідників також стверджують, що гендерні статуси скрізь нерівні, тобто чоловіки і маскуліність домінують, а жінки і фемінність підпорядковані. Це було визнано вже на ранніх етапах, але вважалося природним станом речей, який говорить про чоловіків і жінок як два різних світи або безпосередньо із законів природи, встановлених Богом. Основою для такого мислення були біологічні та фізіологічні відмінності між чоловіками і жінками, які проявляються насамперед у різних репродуктивних ролях чоловіків і жінок. Вважалося, що природний розподіл праці між заплідненням і дітонародженням вказує на те, що природа і діяльність чоловіків і жінок відрізняються і в інших аспектах і належать до різних сфер суспільства і культури.

На сьогодні гендерні дослідження є актуальними у сфері соціології, історії, філософії, лінгвістиці та культурі. Науковці аналізують особливості стереотипних уявлень про жінку і чоловіка, їхню роль у суспільстві та ставлення самого суспільства до гендерних питань.

Гендерні дослідження у фольклорі стосуються переказів, пісень, вірувань та звичаїв з гендерної точки зору. Дослідники в цій галузі аналізують та порівнюють гендерні ролі у фольклорі та який зв'язок вони мають із суспільними нормами. Фольклор постає частиною процесу соціалізації, де й існують ці суспільні норми, ролі та обов'язки. Більшість фольклорних творів

стосуються патріархальної гендерної моделі та часто проєктують саме жінку, як слабку стать, та чоловіка – як сильну.

Зазвичай у таких фольклорних творах спостерігаються жіночі переживання стосовно проблем у сім'ї. Оскільки жінка рідко в той час могла вільно висловитися стосовно домашнього насилля в сім'ї або інших речей, пов'язаних із сімейними стосунками, вона знаходить своє заспокоєння в піснях, казках тощо.

У фольклористиці подібні дослідження дуже перспективні в аспекті осмислення фольклорних текстів різних культур. Під поняттям «гендер» у фольклористиці розуміється модель стосунків між статями, культурна роль чоловіків і жінок і їх статус у суспільстві. Все це відображується у фольклорних текстах. Як продукт соціальних відносин і культурної традиції гендер не є власне художньої категорією, однак шляхом аналізу поетики, мовних структур, особливостей функціонування фольклорного тексту можна по-іншому розкрити його зміст, виявити гендерні стереотипи, зафіксовані у свідомості носіїв фольклору.

Фундаментом гендерної системи і гарантом збереження культурних установок, опосередкованих через стосунки чоловіка і жінки, є культурна традиція. На формування гендерної свідомості найбільше впливають сталі культурні стереотипи: до них належить гендерний генотип, в основі якого знаходиться установка на індивідуальність.

Перші серйозні гендерні дослідження у фольклористиці справді почали з'являтися наприкінці 20 століття відповідно до загальної тенденції розглядати соціокультурні явища з гендерної перспективи. Ця нова ідеологема виникла в контексті боротьби за права жінок та гендерну рівність. Раніше деякі фольклористи включали "жіночу" тематику у свої дослідження, але здебільшого вона розглядалася в етнографічному та етнологічному контексті, а не з точки зору гендерних відносин та співвідношення уявлень про чоловіка і жінку в культурі.

Серед таких фольклористів були Франко, Вовк, Гнатюк, Кузеля та інші. Вони зосереджувалися на збиранні та документуванні фольклору, а також вивченні культурних звичаїв і традицій, але не завжди розглядали їх з гендерної перспективи. Наприклад, Іван Франко у своїх етнографічних працях приділяв увагу різним аспектам української народної культури, але гендерні питання не були для нього у фокусі уваги.

З появою нових феміністичних поглядів на світ та інтересу до гендерних відносин фольклористика почала зосереджуватися на аналізі жіночого досвіду, ролі жінки у фольклорних текстах, вивченні співвідношення чоловічих і жіночих репрезентацій у культурі. Це відкрило нові можливості для інтерпретації та розуміння фольклору з гендерної перспективи, що стало важливим напрямом у розвитку фольклористики. Таким чином, фольклористи відчули потребу в переосмисленні своїх підходів і почали вивчати фольклор з гендерної перспективи, що стало важливим кроком у розвитку науки.

Наприклад, І.Франко у своїй праці «Жіноча неволя в руських піснях народних»[57] аналізує образ української жінки, порівнюючи її з образами жінок інших народів, та подає фольклорний матеріал, на основі якого показує ставлення чоловіка до жінки в українській культурі. Дослідник у своїй роботі гостро критикує поведінку чоловіка в українській сім'ї та наголошує на нещасній долі жінки, яка з ним живе. Особливо дослідник наголошує на фізичному насиллі з боку чоловіка. На жаль, таку жорстокість в сімейному житті жінці доводилося терпіти, адже розлучитися жінка не могла, тому що фізичне насилля не було вагомою причиною для того, щоб розлучити чоловіка та дружину. Крім того, сам факт розлучення ні громада, ні церква не сприймали. В традиційному українському суспільстві шлюб вважався сакральним дійством, який поєднував молодого і молоду навіки. Тому розлучення дуже засуджували. Траплялися поодинокі випадки, коли чоловік і жінка розходилися без офіційного підтвердження розлучення. Вони могли жити порізно водночас залишаючись одруженою парою або взагалі жити з іншими партнерами:

Жорстоке ставлення чоловіка до своєї дружини зустрічаємо і у похоронних голосіннях, які записав етнограф Іларіон Свенціцький: «Та ни жила ж я – а мучилась, світа божого ни бачила. Тіко й знала, шо сльозами обливалась, та по закутках од чоловіка-ката ховалась. Та ни бачила ж я од тебе ні любові, ні ласки. Та ни могла я і однії ночиньки поспать біз опаски. Та ти ж мене ніколи щиро ни любив і ні разу ни приголубив. Тіко й знав, шо по шинках волочився, та щодня мене бив: та нима і клаптика тіла, де твій кулак ни ходив, та шо ти тіко зі мною не робив! Та ни раз я на морозі ночувала, та ни раз я по снігу босяком о півночі до сусідів утікала. Та ти ж за мною ни раз і з ножем ганявся, та ни раз і за кісоньки мої брався! Та лучче б я на світ ни родилась, щоб тебе ни бачить і ни знати і так тяжко не страдати. Та чого ти од мене раньше не прибрався та на шо тои мене до старості довів! Та кому я тепер нужна, та на шо я кому здалася. Та пропала моя молодость ні за понюх табаку, та ни дай Бог нікому жисть таку!»[45, с.59].

Етнографи засвідчують моторошні розповіді бабусь-респонденток про їхнє власне сімейне життя та долю їхніх матерів, тіток та інших родичок. Процес застосування фізичної сили до жінки називався «виховним». Різноманітні етнографічні джерела свідчать про те, що найчастіше причиною побиття дружини чоловіком був алкоголізм. Чоловік міг пропивати в шинку останні гроші, а вдома - лупцювати жінку за будь-що: «Лиха житка тей жоньці, бо треба доглядіть і домовку, і чоловіка, щоб він чого не пропив, ще й треба боятись його, щоб і не набив, бо він нічого не роби, толко п'є, як прийде до дому, жонку бьє». Фізичне насилля з боку чоловіка громада вважала звичайними сімейними негараздами, тому й не втручалася для того, щоб якось покарати кривдника: «Виходили за таких паганих, і не розводився ніхто – мусіли терпіти. Там єдна в нас терпіла: вийшла заміж- він її так бив, так бив! Вона аж вслепла... А хто мав обстати? Та де, хто тобі буде боронив, ліз в сім'ю?! Не!»[20, с.150]. Винятками були такі фатальні випадки, як вбивство. Тоді вже громада карала винного в злочині за законом.

У 21 столітті гендерні студії в межах фольклористики набули значної популярності та актуальності. Сучасні методології та теорії гендерних досліджень у фольклористиці та антропології відкривають широкий спектр можливостей для детального аналізу гендерних моделей, особливо в контексті ролі жінок у традиційному фольклорі.

Сьогодні гендерні дослідження фольклору відіграють ключову роль у розумінні історій і традицій, що передаються з покоління в покоління. Народні казки, міфи та легенди не лише розважають та навчають, але й відображають суспільні норми та цінності щодо ролі чоловіків та жінок у різних культурах.

Аналізуючи ці наративи з гендерної перспективи, дослідники можуть виявити важливу інформацію про історичні погляди на гендер і про те, як вони змінювалися у відповідь на соціокультурні зміни. Переосмислення історій героїнь і героїв народних казок може виявити традиційні уявлення про роль жінок і чоловіків у суспільстві, а також виявити відтінки гендерної нерівності та стереотипів, які існують у народних традиціях.

Подальший аналіз дозволяє поглибити наше розуміння специфічних ролей та обмежень, що відводяться жінкам і чоловікам у різних культурах. Відмінності в інтерпретації та репрезентації героїв і героїнь можуть свідчити про соціокультурні особливості та впливати на формування гендерних ідентичностей у суспільстві.

Такі дослідження виявляються актуальними не лише у слов'янській, а й в американській культурі. Одним із прикладів таких досліджень є робота Г. Сташко, яка зосередилася на еволюції жіночих образів в американському пісенному фольклорі, провівши паралель з жінками інших національностей.

Дослідниця зазначила, що жіночі образи в американському фольклорі зазнали поступових змін від періоду домогосподарки до визначеної, незалежної кар'єристички. Цей процес еволюції відображає соціокультурні зміни в американському суспільстві, зокрема зростання ролі жінки в суспільстві та її боротьбу за права і незалежність.

Дослідниця зауважила, що жіночі образи в американському фольклорі змінювалися поступово: від домогосподарки до сильної, незалежної кар'єристки. Сташко пише: «Вона[американка] не просто виконує роль берегині сімейного вогнища, а й отримує привілеї бути капризною та приймати самостійні рішення. І в сучасному світі американська жінка має більше прав, демократичні настрої ставлять її на один соціальний щабель з чоловіком»[51, с.44].

Ще однією дослідницею, яка писала про примусові шлюби, була С.Докіна. Це українська фольклористка, яка спеціалізується на вивченні особливостей болгарської культури. Вона написала статтю на тему: «Болгарська сім'я крізь призму гендерних досліджень(сер.19 - поч.20 с.)», в якій виявила особливості гендерної поведінки болгарських переселенців півночі Бессарабії середини 19-початку 20 століття. Докіна описала патріархальні норми та правила, яким повинна була коритися болгарська жінка: «Болгарська жінка повинна була знати своє місце в сім'ї. Вона брала активну участь в усіх сферах життя сім'ї, проте все одно залишалася пригнобленою»[13, с.50].

У своїй роботі авторка розкриває складний соціокультурний контекст, в якому жили болгарські жінки в минулому. Їх роль у суспільстві була чітко визначена гендерними традиціями та нормами, які були продиктовані культурою та соціальними структурами. Важливим аспектом життя болгарських жінок була їхня повна відданість чоловікові та його родині. Символічним актом поваги було омивання ніг і голови чоловіка, що свідчило про покірність і шану. Вибір шлюбного партнера зазвичай робили батьки, іноді без урахування побажань самої дівчини. Виходячи заміж, вона фактично втрачала свою ідентичність, беручи прізвище чоловіка, що свідчить про сильний патріархальний устрій, який панував у суспільстві.

Щодо життя болгарських жінок під час вагітності, то важливим аспектом було піклування про своє здоров'я та здоров'я майбутньої дитини. Незважаючи на вагітність, вони часто продовжували працювати в полі або по господарству, але під суворим наглядом свекрухи, яка стежила за тим, щоб вони не

перенапружувалися. Це свідчить про те, що турбота про жінку під час вагітності покладалася на родину та громаду. Незважаючи на патріархальні звичаї і традиції болгар, дослідниця пише, що жінка в болгарській традиційній культурі все ж займала вагоме місце. І не дарма в болгар існують навіть приказки, які підтверджують цю думку: «Мъжет се познава по жената» («Чоловіка пізнають по дружині») або «Мъжет в кыща – глава, жената – душа» («Чоловік у домі голова, а жінка – душа»)[13, с.48].

Загалом, авторка підсумовує, що ставлення до жінки в болгарській культурі було двозначним. З одного боку, до її думки прислухалися, а з іншого – вона мала знати своє місце і мити щовечора ноги своєму чоловіку.

Інша українська науковиця О.Ніколаєнко досліджує польський фольклор. Вона написала працю «Гендерні стереотипи у польському суспільстві наприкінці 19 століття», в якій розповіла про образ «ідеальної польської жінки» на основі восьми знайдених польських некрологів доби 19 століття. Ніколаєнко демонструє соціальні стереотипи польського суспільства, які стосуються саме жіноцтва та підкреслює, що «цінність жінки визначалась через чоловіків, які уславили рід – чоловік, батько, син»[34, с.152].

У знайдених некрологах, які присвячувалися померлим жінкам, була знайдена інформація про рівень реалізації польки в 19 столітті, який полягав у створенні власної сім'ї. Жіночим обов'язком було стати зразковою дружиною та матір'ю. Польки, які не мали дітей, повинні були присвятити своє життя педагогічній праці. Як зазначає авторка статті, «ця діяльність виступала певним заміном відсутності власної сім'ї та дітей»[34,с.153]. Про інші види діяльності не йшлося, і саме це свідчить про патріархальність, яка існувала в польській традиції.

В інших некрологах розповідається про те, що жінка мала бути терплячою та чуйною. Вона повинна була присвятити себе повністю родині.

Тобто, як бачимо, польське суспільство 19 століття не вбачало у жінці рівноправну партнерку своєму чоловіку. Вона мала бути «нижчою» за статусом і виконувати місію «святої мучениці».

Гендерні питання в традиційній українській культурі детально досліджують такі сучасні фольклористи, як О.Кісь, М.Гримич, І.Ігнатенко, І.Грабовська, Т.Купцова та інші.

Наприклад, І.Ігнатенко, доцентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, давно піднімає теми, які століттями були табуйованими в українському суспільстві. Щоб дізнатися, яким було життя наших предків, пані Ірина десять років подорожувала 150 селами Полісся, Черкащини та Полтавщини. У своїй праці «Жіноче тіло у традиційній культурі українців»[20] детально описала, як фізіологія впливала на всі сфери життя української жінки у середині 19 - на початку 20 століття. Дослідниця аналізувала образ дівчинки, дівчини та дорослої жінки, висвітлюючи «заборонені» в українській фольклористиці теми. У монографії розглядаються основні етапи змін, які відбуваються в жіночому тілі. Йдеться про початок місячних, період статевого розвитку, перший сексуальний досвід, зачаття дитини, процес вагітності і пологів, вживання «народних» контрацептивів від небажаної вагітності, методи абортів, хвороби жіночого організму та період клімаксу, що свідчив про завершення репродуктивного періоду жінки.

Дослідниця зауважила, що українське патріархальне суспільство ставилося до деяких особливостей жіночого організму з насторогою та вірило, що в жінці є диявольська сутність, тому вона в певні періоди свого життя є небезпечною. Наприклад, у період місячних жінці заборонялося робити багато речей, бо вона вважалася «нечистою». Авторка про це пише так: «У традиційній культурі було вироблено ряд заборон щодо життя й діяльності під час місячних». Ці заборони стосувалися як релігійного характеру, так і обрядового. В народі вірили, що коли жінка зайде до церкви у період «нечистоти», то вона може залити своєю кров'ю всі ікони. За це Господь її покарає так, що на всі свята в неї будуть місячні, а

пологи завжди будуть важкими. Взагалі традиційне суспільство мало свої пояснення етимології місячних. В одній з легенд, яку записала Ірина Ігнатенко, сказано, що коли Єва згрішила, Бог дав їй те, що повинні знати всі жінки. Коли Єва і Адам жили в раю, у неї не було місячних і вона не соромилася цього. Бог покарав Єву сильними родовими болями і менструацією лише за те, що вона спокусила людей змієм.

Звертаючи увагу на патріархальність традиційного суспільства, дослідниця зазначає, що майже в усіх бідах, які траплялися в сімейному або суспільному житті, звинувачували жінку. Її взагалі вважали певною мірою диявольською.

Загалом, Ігнатенко описала весь життєвий цикл української жінки, звернувши увагу на складнощі та нерозуміння з боку людей, з якими щодня зіштовхувалася проста українка.

О. Кісь, відома фольклористка та феміністка, присвятила свою монографію "Жінка в традиційній українській культурі"[26] поглибленому аналізу ролі жінки в українському суспільстві. У цьому дослідженні вона розглядає різні аспекти статусу української жінки, від ролі дружини, домогосподарки та матері до менш привілейованих ролей, таких як покритка, відьма чи вдова.

О. Кісь також заперечила ідею про існування матріархату в українському суспільстві, підкресливши, що цей міф виник внаслідок бажання українських науковців відрізнити культурні особливості українців від росіян. Вона підкреслила, що на українських землях ніколи не було жодних доказів існування матріархату.

У своїй монографії дослідниця не лише аналізує традиційні ролі жінок, але й вирізняється критичним підходом до історичних уявлень та міфів, пов'язаних з українською культурою. Вона демонструє важливість об'єктивного підходу до вивчення історії та культурних особливостей нації, а також засуджує спроби політизації історичних фактів.

Дослідниця звичаєвого права М. Гримич у статті "Жіноче майнове право в традиційному українському суспільстві"[8] розглядає важливий аспект

майнових відносин в аграрному середовищі минулого. Вона аналізує особливості звичаєво-правових норм, які регулювали спадкові відносини та розподіл майна в українському суспільстві.

Гримич детально описує закони патріархальної культури, які призводили до того, що чоловіки мали більше прав на землю, ніж жінки. Вона підкреслює, що у випадках спадкового поділу нерухомості родинну землю отримували переважно сини. Однак у деяких випадках жінки також могли мати право на володіння землею. Наприклад, коли чоловік помирає і його дружина стає вдовою, вона стає його основною правонаступницею.

Ця стаття розкриває важливі аспекти соціально-економічних відносин у минулому та демонструє, як патріархальні норми впливали на розподіл власності та спадкування. Гримич підкреслює, що нерівність у майнових правах між чоловіками і жінками була характерною рисою традиційного українського суспільства.

Крім того, дослідниця вказує на можливість отримання жінками права на володіння землею у випадках, коли вони були вдовами. Це свідчить про те, що, незважаючи на патріархальний устрій, жінки могли мати певні права та можливості в певних ситуаціях.

Також коли йшлося про подружню невірність, суспільство толерувало чоловічу зраду. Згідно зі звичаєвим правом, звинувачення чоловіка у зраді вважалося достатньою підставою для розлучення лише тоді, коли це призводило до руйнування сімейного осередку, наприклад, коли зрада відбувалася вдома або коли чоловік створював іншу сім'ю "на стороні". З іншого боку, ситуація, коли дружина мала коханця, але не створювала з ним іншу сім'ю, вважалася жіночою зрадою. Це свідчить про те, що українське патріархальне суспільство по-різному ставилося до жінок і чоловіків, дозволяючи останнім робити те, що було неможливим для жінок.

Прикладами гендерної нерівності в українському суспільстві є також правила поведінки дружин і чоловіків. Наприклад, дослідники зафіксували, що

на Слобожанщині чоловіки сідали за стіл першими, а жінки стояли або їли після них. У деяких регіонах, особливо на Закарпатті, жінок відкрито критикували за "недалекій" розум і вважали, що вони не мають права брати участь в обговоренні важливих питань, оскільки це вважалося чоловічою справою. Згідно з патріархальними уявленнями, голова сім'ї не повинен виконувати "жіночі" обов'язки, наприклад, виховувати дітей.

Ці приклади показують, що гендерна нерівність була загальним явищем в українському суспільстві, де жінкам відводилися певні соціальні ролі та обов'язки, відмінні від чоловічих. Це впливало на всі аспекти життя сім'ї та суспільства в цілому, створюючи систему нерівності та обмежень для жінок.

Отже, гендерні дослідження в контексті фольклору дійсно мають велике значення, оскільки дозволяють відобразити різні аспекти взаємовідносин між чоловіками та жінками в традиційних культурах. Фольклористи, які працюють у цьому напрямку, докладають зусиль для розкриття суті гендерних проблем та нерівностей, що існували в минулому і знайшли своє відображення в народних переказах, піснях, казках та інших етнографічних матеріалах.

Важливо зазначити, що дослідники культури не обмежуються вивченням лише української фольклорної спадщини. Вони аналізують етнографічні джерела інших народів, наприклад, білоруського та російського, щоб отримати більш повну картину гендерних відносин у різних культурах. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти спільні та відмінні риси гендерної структури суспільств.

Гендерні дослідження у фольклорі допомагають висвітлити різні аспекти формування гендерної нерівності, що існувала на території України та за її межами. Ці дослідження показують, що традиційна культура не завжди відповідала романтичним чи ідеалізованим уявленням про неї. Складність та реалістичність життя відображена в народних оповіданнях та піснях, які часто відображають реальність українського суспільства.

Крім того, гендерні дослідження у фольклорі вказують на основні проблеми, з якими стикалися пересічні жінки в традиційному суспільстві. Вони розкривають нерівність у сімейному та суспільному житті, даючи можливість зрозуміти, наскільки цинічними та несправедливими були умови, в яких перебували жінки в патріархальних структурах.

Загалом гендерні дослідження у фольклорі відіграють важливу роль у розкритті глибинних аспектів гендерних відносин у минулому та їхнього впливу на сучасне суспільство. Вони сприяють розумінню та аналізу гендерної проблематики, дають можливість переосмислити традиційні уявлення про роль чоловіків і жінок у суспільстві.

ВИСНОВКИ ДО I РОЗДІЛУ

У першому розділі проаналізовано та висвітлено такі ключові поняття, як «гендер», «гендерна асиметрія», «гендерні дослідження» та «гендерні стереотипи». З'ясувалося, що гендерна асиметрія, або нерівність між чоловіками та жінками, є поширеним явищем у світі, над яким дослідники почали серйозно працювати лише наприкінці 20 століття. Однак варто зазначити, що вже тоді існували наукові праці, які вивчали гендерні аспекти, хоча й не так ґрунтовно та детально. Це свідчить про поступовий розвиток інтересу до гендерної проблематики та зростання уваги до її вивчення з плином часу. Цей напрям досліджень набуває все більшої актуальності в сучасному науковому та соціальному контексті, відображаючи необхідність глибшого розуміння гендерної динаміки суспільства та її впливу на життя людей.

Однією з найважливіших тем у першому розділі була тема «гендерних досліджень у фольклорі». Гендерні дослідження у фольклористиці пропонують значний потенціал для розуміння глибинних культурних і соціальних аспектів українського фольклору. Аналіз фольклорних текстів допомагає виявити різноманітні стосунки між статями, рольові сценарії та способи їх вираження в традиційному середовищі. Ці дослідження сприяють глибшому розумінню

гендерної асиметрії в українському фольклорі та її впливу на культурну ідентичність народу. Вони також підкреслюють необхідність подальших досліджень та обговорення гендерних питань у фольклорі для створення більш точного образу та розуміння традиційної культурної спадщини українців.

Оскільки в першому розділі тема «гендерної нерівності у фольклорі» була розглянута лише в загальному контексті, в наступному, другому, розділі буде детально досліджено особливості гендерної проблематики та її вплив на традиційну культуру на прикладі етнографічних матеріалів.

РОЗДІЛ II

ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ГЕНДЕРНОМУ КОНТЕКСТІ

«В Україні здавна існував матріархат», – стверджують чимало сучасних дослідників традиційної культури. На нашій території навіть побутує легенда про Святого Петра, в якій розповідається, що буцімто давним-давно жінки були володарками цього світу. Чоловіки займалися хатніми справами, доглядати дітей, а жінки тим часом бешкетували, гуляли в шинках, пиячили та ще й лупцювали чоловіків. І ось тоді змучені чоловіки звернулися до Господа з проханням повернути їм владу, адже жінки керують всім несправедливо та жорстоко. І ось тоді Господь виконав прохання чоловіків і з того часу в Україні настав лад.

Якщо ж почати детально досліджувати фольклорні матеріали, можна віднайти безліч фактів, які підтверджують, що на нашій території існував не матріархат, а патріархат, який обмежував жіночі права.

Насправді тема матріархату в українській культурі набула поширення в кінці 19 - на початку 20 століття. Створивши міф про матріархальність в Україні, етнологи вирішили довести всім іншим народам, що українська нація дуже відрізняється від інших слов'янських націй своєю культурою, проте насправді все було не так безхмарно.

Перший міф, про який часто розказують науковці, які вірять в силу матріархату на наших землях, стосується сватання. Науковиця Олена Івановська

у своєму посібнику «Звичаєве право в Україні» зазначає, що «рефлексії давнього шлюбного права зберіг звичай сватання дівчини до парубка, що зберігся в західних регіонах України аж до початку ХХ ст» [16, с.140]. Дослідник народної культури Всеволод Наулко зазначає, що в такому нестандартному для традиційної культури випадку дівчина приходила до хати парубка, який їй сподобався, кладе хліб на стіл та сідає на лаву. Це був своєрідний знак того, що вона хоче заручитися з цим хлопцем. Якщо господар дому, тобто, батько вподобаного парубка, не промовляв ні слова, то це означало, що його син не погоджується на шлюб з цією дівчиною. Гарбуза ж у разі відмови дівчині не давали, тому що це вважалося гріхом. Насправді в традиції дійсно траплялися подібні випадки ініціативи з боку дівчини, проте до таких методів дівчата частіше за все вдавалися тоді, коли були збездечені саме від хлопця, до якого приходили свататися. Іншим варіантом міг бути порятунок хлопця, який вчинив тяжкий злочин. Дівчина пропонувала одружитися, щоб потім цього хлопця могли виправдати перед судом. Н.Демиденко згадує, що коли дівчина вирішувала одружитися з ув'язненим, то могла кинути йому свою хустку на знак згоди. Таким чином вона його звільняла від покарання. Були навіть зафіксовані дані про реальних людей, які так ставали одруженою парою.

Наступним міфом, який стосується матріархату на наших теренах, є уявлення про взаємоповагу одне до одного в традиційній сім'ї. Насправді в українській сім'ї поважати всі повинні були саме батька, який, зі свого боку, міг не поважати свою дружину та дітей, «виховуючи» їх лозиною.

Випадків фізичного насилля з боку чоловіка в українських селах було безліч. Етнографи засвідчують моторошні розповіді бабусь-респонденток про їхнє власне сімейне життя та долю їхніх матерів, тіток та інших родичок. Процес застосування фізичної сили до жінки називався «виховним».

Різноманітні етнографічні джерела свідчать про те, що найчастіше причиною побиття дружини чоловіком був алкоголізм. Чоловік міг пропивати в шинку останні гроші, а вдома - лупцювати жінку за будь-що. Люди говорили, що

такі жінки мають і за господарством доглядати, і за дітьми, і за чоловіком, який, як тільки вип'є, починає вдома бійку. Про такі речі пише Ірина Ігнатенко у своїх працях, присвячених темі «домашнього насилля». Також вона стверджує, що фізичне насилля чоловік міг застосовувати як до дітей та дружини, так і до людей похилого віку.

Фізичне насилля з боку чоловіка громада вважала звичайними сімейними негараздами, тому й не втручалася для того, щоб якось покарати кривдника: «Виходили за таких паганих, і не розводився ніхто – мусіли терпіти. Там єдна в нас терпіла: вийшла заміж- він її так бив, так бив! Вона аж вслепла... А хто мав обстати? Та де, хто тобі буде боронив, ліз в сім'ю?! Не!» Винятками були такі фатальні випадки, як вбивство. Тоді вже громада карала винного в злочині за законом[18, с.200].

Побиття чоловіка з боку дружини було неприйнятним у традиційному суспільстві, хоча в жартівливих піснях часто згадується про те, як жінка била свого чоловіка, що насправді було більше вигадкою ніж чимось реальним. У реальному житті нічого подібного бути не могло, адже у чоловіка була і фізична перевага, і сприйняття такої поведінки громадою, яка виправдовувала чоловічу агресією «природною нормою». Науковиця Ірина Ігнатенко стверджує, що чоловік в українському патріархальному суспільстві проявляв жорстоке ставлення та агресію до інших, демонструючи власну перевагу та домінування.

Також ще одним підтвердженням того, що гендерна нерівність панувала на українських теренах, є різні правила поведінки дружини та чоловіка. Наприклад, на Слобожанщині дослідники зафіксували наступне: чоловіки в сім'ях їли за столом, а жінки – стоячи або вже після них. Окрім того, в деяких регіонах (особливо на Закарпатті) жінок відверто висміювали за нібито «недалекий» розум і говорили, що ті не повинні брати участь в обговоренні важливих питань, бо то лише чоловіче. Жіноча ж справа – готувати їсти та няньчити дітей, до яких чоловіки не мали ніякого діла, тому що в патріархальній спільноті голова сімейства не може виконувати «жіночі» обов'язки, тобто виховання дітей.

Жорстокість в сімейному житті жінці доводилося терпіти, адже розлучитися вона не могла, тому що фізичне насилля не було вагомою причиною для того, щоб розлучити чоловіка та дружину. Крім того, сам факт розлучення ні громада, ні церква не сприймали. В традиційному українському суспільстві шлюб вважався сакральним дійством, який поєднував молодого і молоду навіки. Тому розлучення дуже засуджували.

Траплялися поодинокі випадки, коли чоловік і жінка розходилися без офіційного підтвердження розлучення. Вони могли жити порізно водночас залишаючись одруженою парою або взагалі жити з іншими партнерами, не вінчаючись. В народі таке «співмешкання» мало назву «жити на віру».

Ще одним міфом формування сімейного устрою в Україні є ідеалізація образу матері. Згадаймо народні пісні та легенди, в яких оспівується щасливе материнство. Насправді ж у традиційній українській культурі бути матір'ю було неймовірно важко. Жінки народжували багато дітей у зв'язку з тим, що в той час методів контрацепції не було. Проте в давнину існували народні способи уникнути небажаної вагітності. Наприклад, відвари різних трав, вживання різних субстанцій або магичні дії з елементами одягу. Щоб у жінки більше не народжувалося дітей, вона, підрублюючи свою сорочку, не зав'язувала на ній вузли. Також жінки вірили, що вживання хліба із шерстю ялової корови або вівці дасть їм в майбутньому безпліддя. Вже народивши декількох дітей і не бажаючи народити ще, жінка вдавалася до магичних дій з плацентою. Вона закопувала її біля порога у перевернутому положенні. Це символізувало кінець наступним пологам.

У народних піснях зустрічаємо мотиви вбивства матір'ю власної дитини. Таке часто траплялося тоді, коли хлопець розважився з неодруженою дівчиною і просто її покинув, осоромивши. Або тоді, коли жінка зраджувала своєму чоловіку з іншим, хоча цей варіант траплявся вкрай рідко. Тоді, щоб уникнути загального осуду громади, жінка вдавалася до жорстокого методу, а саме – вбивства ненародженої дитини. У звичаєвому праві зазначається, що за вбивство

новонародженої дитини жінок карали дуже суворо. Суд міг не виносити смертного вироку, проте громада чинила страшний самосуд над вбивцею. В одному варіанті її роздягали до пояса у присутності всього села, а потім кожен член громади по черзі бив палицею і гнав із села, приказуючи, щоб ніколи більше не поверталася. Ніхто з жителів села не мав права прихистити дівчину, адже вона вважалася страшною людиною. Крім побиття палками, її косу брали за край, переплітаючи соломою, та підпалювали. Причини вбивства дитини, звичайно, нікого не цікавили...

Часто дівчата могли завагітніти під час вечорниць або досвітків – в зустрічній неодружених дівчат і хлопців. Це явище було повною мірою розвинене в центральній, північній, південній та східній Україні, в той час як на заході України воно мало свої регіональні особливості. Дівчата збиралися в хаті самотньої жінки, щоб разом прясти, а хлопці приєднувалися до них. Невід'ємною частиною вечорниць був спільний сон: хлопці та дівчата спали разом на підлозі, на соломі. Там же відбувалися еротичні та сексуальні ігри. Деякі дослідники розглядають інститут вечорниць як своєрідну підготовку до подружнього життя: Молоді люди зустрічалися там і набували еротичного та сексуального досвіду з протилежною статтю. На жаль, на подібних зустрічах панувала гендерна ієрархія: групи хлопців вважали групи жінок певною мірою своєю власністю. Наприклад, вони могли запросити хлопців з іншого села, щоб ті побалували їх "своїми" дівчатами. Хлопці могли примусити дівчат спати разом, тоді як дівчата відповідали за збереження цноти. У разі безчестя вся ганьба падала на їхню голову, а не на голову хлопця. На дівчину, яка завагітніла під час вечорниць, чекало сумне майбутнє. Їх називали найчастіше покритками, а в деяких регіонах – стригами(назва була пов'язана з публічним покаранням за «нечесність», а саме – відстриганням коси).

Назва «покритка» бере свій початок від обряду покривання коси молодої, тобто вже одруженої жінки, якій заборонено було знімати хустку після весілля. У випадку з дівчатами, які втратили цноту до весілля, обряд покривання теж

відбувався, проте без самого весілля. До такої дівчини приходили жінки похилого віку, які спочатку звинувачували її в тому, що вона осоромила себе і все село, а потім її покривали хусткою, як молоду. Покритка просила у всіх вибачення за свій вчинок і кланялася жінкам.

Подальше життя таких дівчат було нестерпним. Її повсюди цькували, нагадуючи про ганебну поведінку, хлопці вимазували ворота дьогтем, а батьки з часом взагалі могли відмовитися від доньки, яку висміювало все село. З громади, звичайно, покритка вилучалася. У деяких регіонах її привселюдно закидували камінням, прив'язуючи до стовпа. Її новонароджену дитину так само цькували. Люди вірили, що покритка і її дитя може навести на село неврожай та інші біди.

Молодіжна громада влаштовувала так зване «весілля» покритці. Співаючи сороміцьких пісень, хлопці та дівчата робили весільне «гільце» з коров'яку, яке обвішували ганчір'ям. Могли брати матір та її «нечесну» доньку, вести селом, а потім у дворі покритки влаштовували гармидер: розбивали глечики, мазали стіни нечистотами, влаштовували танці.

Цікаво те, що батька дитини, народженої поза шлюбом, ніхто ні в чому не звинувачував, адже саме жінка повинна була відповідати за свою честь. І навіть якщо її силою примусили віддатися хлопцю або він її обманув, обіцяючи одружитися після ночі, проведеної разом, громада все одно карала саме бідолашну дівчину. І варто зазначити, що привселюдно частіше висміювали саме матір дівчини, а не батька. Адже в патріархальному суспільстві чоловік не може бути в чомусь винен. Він – володар. Він – захисник. Він має право на все. І наше традиційне суспільство дотримувалося такої позиції протягом багатьох століть.

Ще одним міфом вважається високий рівень освіченості українок у давнину. Науковці підтверджують цю тезу, апелюючи до таких відомих шляхетних жінок, як Анна Ярославна, Княгиня Ольга тощо. Але насправді кількість освічених жінок у давні часи була мізерною, особливо в сільській місцевості. Адже жінка повинна була реалізуватися, як матір та дружина. Про

освіту тут і не йшлося. Більшість українських селянок у 18-19 столітті не вміли ні читати, ні писати. Проте змучених нелегким життям жінок мало це хвилювало.

Отже, дослідивши давнє звичаєве право та спосіб життя традиційної української сім'ї, можна зробити висновок про те в нашій традиційній культурі ніколи не було матріархату, тому цей міф можна вважати розвінченим. На наших землях завжди панував патріархальний устрій, що підтверджується етнографічними дослідженнями. Також можна зробити висновки, що патріархальна соціальна система не лише утверджувала владу чоловіка над жінкою, але й встановлювала ієрархію в сім'ї, в якій батько або старший чоловік був беззаперечним авторитетом. Його слово було законом, і рішення приймалися переважно на його користь.

Незважаючи на багато приписів у звичаєвому праві, які були націлені на порядок та справедливість у громаді, жінка не вважалася повноправним членом родини та й соціому загалом, тому її могли всіляко принижувати, засуджувати, бити, бо це вважалося цілком нормальним. Натомість чоловіки мали багато привілеїв і були головними. Їм пробачали зради, побиття, жорстокість і шукали виправдання. А вони цим дуже вправно користувалися.

ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ

У контексті аналізу звичаїв і традицій українського народу та соціальної структури української сім'ї виявляється, що матріархат ніколи не був поширений у цій культурі. Натомість патріархальний устрій займав головні позиції, закріплюючи за чоловіком владу в сім'ї та суспільстві, зокрема. Етнографічні дослідження підтверджують факт існування гендерної асиметрії та гендерних стереотипів у традиційній культурі.

Патріархальний устрій не лише посилював владу чоловіків над жінками, а й встановлював ієрархічну структуру в сім'ї, де батько або старший чоловік виступав як найвищий авторитет. Це призводило до нерівності прав і

можливостей між статями, а жінки залишалися в маргіналізованому становищі в суспільстві та сімейному житті.

Жінки зазнавали різних форм утисків і насильства, були об'єктом соціального та культурного приниження. Незважаючи на існуюче звичаєве право, спрямоване на забезпечення порядку та справедливості в громаді, права жінок часто порушувалися, а їхні голоси не бралися до уваги при прийнятті рішень у сім'ї та громаді.

У цьому контексті чоловіки користувалися численними привілеями і могли вчиняти різні порушення, такі як зрада або насильство, часто виправдовуючи свої дії традиціями і культурними нормами. Це посилювало нерівність і несправедливість, які протягом тривалого часу вкорінювалися в суспільній свідомості.

РОЗДІЛ ІІІ

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В РОДИННО-ОБРЯДОВІЙ ЛІРИЦІ ТА БАЛАДАХ

2.1. Гендерна нерівність у фольклорі на прикладі балад

Фольклор – культурна спадщина суспільства. Він відображає певні цінності, звичаї і традиції. Але, крім цього, фольклор демонструє різні ролі чоловіків та жінок у суспільстві, а це вже породжує стереотипи. Гендерні стереотипи є ключовими культурними аспектами, які вкорінилися ще в традиційному житті. Саме балади в цьому контексті є одними найвідоміших жанрів фольклору, що відображає та оспівує трагічність, пов'язану з гендерною нерівністю. В баладах можна побачити гостросюжетні історії з реального життя, переплетені з фантастикою та метафорами. Український народ у баладах розповідає про несправедливу та часто сумну долю жінок. Такі пісні часто стають голосом тих, хто не завжди має можливість висловити свої думки в інший спосіб. Вони можуть мати сильний емоційний вплив на слухача і надихати на дії або роздуми про соціальні проблеми. Також існують балади на історичні теми, проте в цій роботі варто розглянути саме соціально-побутові балади, адже вони безпосередньо стосуються відносин між людьми, зокрема, й між чоловіком та жінкою. Історії, оспівані в баладах, відображають несправедливість і складність міжособистісних стосунків, у тому числі між чоловіками та жінками. Такий підхід допомагає підвищити обізнаність про гендерні питання та сприяти розмовам про них у суспільстві. Це важливий крок у боротьбі зі стереотипами та нерівністю, які існують у нашому житті.

Одна з відомих українських балад, яка вивчається навіть в школі, має назву «Бондарівна». Балада "Бондарівна" розповідає про горду дівчину Бондарівну, яка не прийняла залицянь пана Каньовського і грубо відмовила йому; її схопили жандарми (жіноча гвардія) і відвели до князя. Він поставив її перед вибором: або жити з ним, або гнити в сирій землі. Дівчина вибрала останнє, і князь її розстріляв. У творі висловлюється захоплення гордою дівчиною, яка не захотіла жити з нелюбом і не скорилася, і засуджується жорстокий вбивця. Балада, звісно, не має певного реального підґрунття з реальною інформацією, проте показує знову ті самі патріархальні звичаї та норми, які панували в давнину. Тоді пани часто знущалися з дівчат, які, приміром, в них працювали, могли їх згвалтувати, а потім виставити на вулицю(ще Тарас Шеченко влучно описав такі випадки в декількох своїх творах). Пани, як заможні чоловіки, мали дуже багато прав. Вони могли знущатися і з чоловіків, проте у випадку з жінками могли осоромити їх та зробити покритками, а це було дуже страшно. Розгляньмо цей текст детальніше:

- Ой чи волиш Бондарівно ти зі мною жити,
А то будеш, Бондарівно, в сирій землі гнити.

- Ліпше мені, пан Каньовський, в сирій землі гнити,
Ніж з тобою по неволі на цім світі жити.

Ой як тільки Бондарівна такеє сказала,
Як не стрільне пан Каньовський, Бондарівна впала....

У Неділю в Богуславі дзвони задзвонили -
Ото Дівку Бондарівну навік схоронили[52]

Також у баладах зустрічаються свідчення про козаків, які дурили дівчат, підманюючи їх на якісь вульгарні дії. Занурюючись у світ балади, ми потрапляємо в далекі часи, коли козаки були символом свободи та пригод. Вони були майстрами шаблі та стрільби, але, як показують балади, вони також мали витончене вміння спокушати жіноче серце. На підтвердження слів про непорядність хлопців, які зваблювали дівчат, знаходимо уривки тексту з балади

про козака та дівчину під назвою «Питається дівчинонька молодого козаченька» , в якій оспівується дівоча наївність та козака підступність:

Питається дівчинонька
 Молодого козаченька:
 А чим будеш та утираться?
 Я утруся китайкою,
 Тебе утру нагайкою,
 Молодая та дівчинонько!
 Питається дівчинонька
 Молодого козаченька:
 А як будеш розставаться?
 А я піду лісом, лісом,
 Тебе zostавлю з бісом, з бісом,
 Молодая та дівчинонько![10,с.70]

Почнемо з опису дівчини, яка є головною героїнею цієї балади. Вона зображена молодою, ніжною та наївною. Її серце відкрите для кохання, і вона сповнена надії знайти свого справжнього коханого. Ця наївність стає ключовим аспектом у її стосунках з козаком.

Козак, у свою чергу, постає як відображення чоловічої нерозсудливості та майстерності. Він володіє магичною привабливістю, яка дозволяє йому підкорювати серця дівчат. Він майстерно грає роль чаклуна, який маніпулює почуттями своєї жертви.

Ще один текст, у якому згадується про нещасну любов з козаком, знаходимо в баладі «Ой на гору козак воду носить», в якій оспівується нерозділене кохання дівчини до козака, який, очевидно, як і в попередній пісні, скористався її тілом, а потім покинув. Дівчина, щиро закохавшись, вірила, що все буде добре, але всі спогади про час проведений з козаком тепер затьмарені темною тінню розчарування. Дівчина розуміє, що козак, якого вона так кохала, виявився не

таким, як вона собі уявляла. Він використав її ніжні почуття лише для задоволення власних потреб, а потім залишив її саму:

Не сама ж я по садочку ходила,
Миленького за рученьку водила,
Цілувала-милувала,
До серденька пригортала, -
Я ж думала, що він буде мій!
"Козаченько, ти сухотонько моя,
Кажуть люди, що не буду я твоя!
Кажуть люди, сама бачу,
Не раз, не два на день плачу:
Я ж думала, що ти будеш мій! [10, с.90]

2.2. Гендерна нерівність у фольклорі на прикладі родинно-побутової лірики

Родинно-побутові пісні та балади українського фольклору є невичерпним джерелом для вивчення традиційного життя минулих епох, а також для аналізу гендерних ролей та асиметрії в суспільстві. Ці пісні відображають не лише побут і життєві ситуації, а й емоційний світ людей, пов'язаний з нещасливим коханням, сімейними проблемами, нелегкою жіночою долею.

Насамперед слід зазначити, що родинно-побутові пісні відображають традиційний уклад життя тогочасного суспільства, його морально-етичні складові, соціальні відносини. Український фольклор багатий на такі пісні, які описують різні аспекти життя, від повсякденної праці до святкових подій, від радості до смутку.

Одним з найважливіших аспектів, відображених у родинно-побутових піснях, є нелегка жіноча доля. У цих піснях розповідається про сиріт, які стикаються з труднощами, відчайдушних закоханих, які переживають

розчарування у своїх стосунках, злих свекрух і складні стосунки з чоловіками. Відображаючи ці складні життєві ситуації в піснях, ми можемо краще зрозуміти гендерну асиметрію в традиційному українському суспільстві.

За тематикою родинно-побутові пісні поділяються на чотири великі групи:

- 1) пісні про кохання (дошлюбні взаємини);
- 2) пісні про сімейне життя (родинні стосунки);
- 3) пісні про трагічні сімейні обставини, пов'язані з втратою членів сім'ї (вдовині, сирітські);
- 4) гумористично-сатиричні пісні, що стосуються усіх сімейних проблем, особистих почуттів, але висвітлюють їх у гумористичному ключі [29, с.256].

У піснях родинно-побутової тематики справді можна побачити відтворення традиційних гендерних ролей і стереотипів, характерних для патріархального суспільства. Ці пісні часто відображають норми поведінки обох статей у дошлюбний період, коли хлопець мав право проявляти активність у залицянні до дівчини, тоді як для неї важливо було виявляти сором'язливість і скромність.

Але, незважаючи на це, піддавати жінок цинічним діям чоловіків, які користувалися їхньою необізнаністю в сексуальних питаннях, було практикою, що мала місце не лише у фольклорі, а й у реальному житті. Дівчата, часто обмануті та випробувані недобросовісними чоловіками, ставали жертвами власної невинності та необізнаності.

У піснях часто розкривається цинізм і жорстокість юнаків, які, користуючись своїми вищими знаннями, спокушали дівчат і руйнували їхні надії та почуття. Ці пісні слугували не лише розважальним матеріалом, а й своєрідним застереженням для молодих дівчат про можливу небезпеку необдуманих стосунків з юнаками. У піснях згадується про цинізм молодих хлопців, які закохували в себе дівчат і рвали їм душу:

Був собі гарний хлопець,
Мав років двадцять три,
Любив козак дівчину

І з сиром пироги.
 Дівчина хлопця любить,
 А він їсть пироги.
 Із гори високої
 Напали вороги.
 Козак лишив дівчину
 І вхопив пироги.
 Козак мав довгі ноги,
 Скакав через степи
 Дівчину рятувати,
 Бо вже з'їв пироги [14, с.84].

В ліричних піснях наявні також сюжети дітовбивства. Ця тема відображає драматичні аспекти життя і стосунків між людьми, а також ставлення суспільства до незаміжніх матерів та їхніх дітей. У традиційній культурі ця тема викликає сильні емоції та обурення, оскільки стикається з моральними, етичними та релігійними питаннями. Вона піднімає питання про людські цінності, моральні норми та ставлення до власних дітей.

Часто жінки, які опинилися в скрутному становищі через свою незалежність від чоловіка вагітніли і опинялися в скрутному становищі. Вони зазнавали соціального тиску, боялися зганьбити себе і свою сім'ю народженням позашлюбної дитини. У відчайдушних ситуаціях деякі з них вирішували вбити власних новонароджених дітей, намагаючись врятувати свою репутацію та уникнути ганьби. Люди співчують жінкам, які опинилися в такій складній ситуації, але водночас обурюються діями, що призвели до вбивства немовлят.

Такі пісні відображають не тільки драматичні аспекти життя і стосунків між людьми, а й ставлення суспільства до жінок, які опинилися в складних ситуаціях без підтримки і захисту. Текст про дітовбивство знаходимо в одній з пісень:

Світив місяць, світив ясний,

Та став примиркати;
 Любив, любив парінь дівку,
 Та став покидати.
 У городі у Павловську
 Стучилась біда:
 Прекрасная вельможенька
 Сина родила
 Ище з умом не собралась –
 Понисла в Дон топить.
 Топила вона его,
 Приказувала:
 «Пливи, пливи, дитя моє,
 Ти по Дону скрізь:
 Там рибалочки рибу ловлять –
 Поймають тебе» [15 ,с.60]

Дівчата, які ставали покритками, дуже бідкалися та жаліли про свою «любов» з хлопцями:

Ой Боже ж мій, Боже, що я ізробила,
 Всю-м свою родину разом засмутила.
 Засмутила-м маму, засмутила-м брата,
 Та й щі-м засмутила старийкого тата [43, с.30]

Знаходимо ще один текст про підступного козака, який зваблює дівчину і покидає її напризволяще:

А ще сонце не заходило,
 А зробилась темнота,
 А зробилась темнота...
 А нещаслива та дівчина,
 Котра любить козака,
 Котра любить козака...

А козак їде в чисте поле,
 Зостаюся я сама,
 Зостаюся я сама...
 Та зостаюся я сама -
 Ні дівчина, ні вдова,
 Рекруточка молода [8, с.45].

Дівчата, які, закохавшись, забували про те, що треба себе берегти до весілля, бідкалися потім дуже сильно, адже знали, що осоромлять і себе, і весь свій рід. Вони нерідко звинувачували в усьому свій «дурний розумочок»:

—Ой ви, хлопці-чужоземці,
 Накажіть же моїй неньці
 —Нехай торгом не торгує,
 Нехай вінків не купує,
 Потеряла свій віночок
 Через дурний розумочок,
 Потеряла щастя-долю
 Через свою дурну волю[8, с.75]

Оскільки «на козаку не було знаку», він міг спокійно гуляти з дівчиною, а потім її кидати, не переживаючи за її майбутнє та, можливо, за майбутнє своєї дитини, адже він потім їхав далі, а саме дівчині доводилося справлятися з «наслідками кохання»:

— Я тебе кохав, як у садочку грушу,
 Тепер я тебе та й залишити мушу.
 Ой зморозило червону калину,
 Плакала дівчина, колишучи дитину. [8,с.30]

Бачимо, як козак повторює слова про кохання, ніби виправдовуючись за свій ганебний вчинок. Далі, наприкінці, вже стає зрозуміло, що дівчину осоромили та в неї народилася дитина.

У другій групі родинно-побутових пісень знаходимо тексти про складне сімейне життя заміжньої жінки. Знаходимо текст української народної пісні, записаної І. Франком на околицях Коломиї, в якому йдеться про нелегке життя жінки з тираном. У пісні оповідається про те, що вона вже змирилася з постійним побиттям з боку свого чоловіка, проте не хоче, щоб це все бачили люди. Ця пісня, записана Іваном Франком, відображає не лише трагічні аспекти сімейного життя, а й негативні наслідки патріархального устрою, де жінки часто були залежними від чоловіка і зазнавали насильства. У цьому тексті жінка змушена терпіти тиранічне ставлення чоловіка, що відображає глибоку нерівність між статями та відсутність захисту для жінок у сімейному середовищі. Вона змирилася з постійними побоями, що свідчить про безальтернативність її життя і безвихідність ситуації:

Не бий мене на улиці,
 Не роби ми встиду в лиці!
 Заведи мя та й до хати,
 Будуть лишень стіни знати.
 Заведи мя в комороньку,
 Утни мені головоньку!
 Нехай мої стіни знають,
 Най ся люди не ззирають! [57, с. 20]

У родинно-побутовій ліриці також зустрічаються пісні про нещасливу долю дівчини, котру видали за нелюба. В одній з таких пісень, яку записав також Іван Франко, бачимо, як чоловік знущається зі своєї жінки, яка, безсила, просить його зупинитися і не бити її більше, бо живого місця на ній майже не залишилося. Проте чоловік продовжує мучити свою «жертву», розуміючи, що вона нікуди від нього не дінеться і можна робити з нею що завгодно:

Ой там за горою, там за кременою
 Не по правді жиє чоловік з жоною.
 Уна йому стелить білу постелечку,
 Він на ню готує з дроту нагаєчку.
 Біла постелечка порохом припала,
 Дротяна нагайка біле тільце рвала.
 Біла постелечка порохом присіла,
 Дротяна нагайка кров'ю обкипіла.

«Ой, мужу ж мій, мужу, не бий мене дуже,
 В мене тіло біле, болить мене дуже!

Пусти мене, мужу, в вишневий садочок,
 Най я собі й урву ружевиї квіточок [57, с.35]

У родинно-побутовій ліриці відомі тексти, в яких розповідається про нелегкі стосунки невістки та свекрухи. Адже дуже часто свекруха могла бути суворою та навіть жорстокою до дружини свого сина:

Свекруха ходить та все торкоче, що робити не хоче:
 – Ой спить невістка, спить ледащиця, та коби не встала,
 Йди подій вівці, подій корови, що-с від мамки дістала.
 – Вже-м подоїла, повиганяла, що-м від мамки дістала,
 Йдіть ви подійте, повиганяйте, що я тутки застала.
 – Ти, невістко, ти, ледащице, не віддувай губи,
 Бо як озьму ту кочергу, виб'ю тобі зуби[57, с.45]

У цьому зразку можна побачити, як свекруха недолюблює свою невістку та намагається дати їй більше роботи. Крім того, свекруха ще й залякує свою невістку фізичною розправою у разі невиконання заданої нею роботи.

Знаходимо ще один текст про нелегке життя жінки в «чужій» сім'ї та ставлення свекрухи до дружини сина:

Што то в хаті гомоніт
 Маті з сином говорит:
 – Чом до корчми не йдеш?
 – Чом ти жуонкі не б'єш? [57, с.60]

Як бачимо, в цьому фрагменті свекруха наставляє сина фізично карати свою дружину. Фрагмент лише частковий, тому важко проаналізувати весь сенс пісні, проте суть, яка стосується домашнього насилля, цілком зрозуміла.

Про сумне життя в новій родині співає дівчина у пісні «Ой мамонько вішня». Вона не очікувала, що їй буде так важко жити в сім'ї чоловіка, де потрібно багато працювати та всім догоджати:

Ой, мамонько вішня, чи я у вас лішня
 Оддаєш мене, моя матюнка, де я житі не привикша.
 Привикша, не привикша, привикаті я мушу
 І старенькому, і маленькому догаджаті я мушу.
 Коб я ж била знала, што замужом ліхо,
 Розчесала б я русу косоньку і сідіела в мами тіхо.
 Коса ж моя руса, у три ради сплетьона,
 Дурна дівчина, безрозумная, в чужу сторону звезьона.
 Ой, коб я ж міела крилля, соколови очи
 Полетіела б до руодной мамонькі серед темної ночі[8,с.21]

В іншому тексті чоловік навчає свою дружину, як правильно ставитися до його матері, щоб та не гнівалася:

Чужая матінка, не своя,
 Не буде від неї покоя.
 На те каже їй парубок:
 Ой як ти підеш горою-горою,
 Назве тя матінка бідою-бідою;
 А як ти підеш долинов,

Назве тя матінка дитинов[8, с.41]

І. Франко згадував про пісню, в якій жінка бідкається через те, що їй ймовірно довелося вийти заміж за старшого чоловіка, «старого», а не за свого коханого. Але в неї немає іншого вибору, тому вона свої почуття показує в пісні:

Не йти було жито жати,
 Не йти було колопні брати,
 Не йти було за старого,
 Ліпше мене, молодця, чекати.
 Стила тебе мати знає,
 Доки тебе, молодця, чекати, –
 Росте коса до пояса,
 Ні розплести, ні розчесати.
 Не йти було дорогою,
 Але іти тою майморицев;
 Ліпше, краще дівчиноньков,
 Як тов гірков молодицев.
 Іду лісом, іду полем,
 Ніде води не напиться;
 Бідна моя головонько,

Нема д'кому притулитися[8, с.53].

У згаданій пісні жінка, можливо, виражає свої внутрішні переживання через те, що їй довелося обрати "старого" чоловіка, а не свого коханого. Це може бути спричинено соціальними нормами, економічною залежністю або іншими обставинами, які обмежували вибір жінок у минулому. Вона, ймовірно, відчуває розчарування та печаль, але водночас приймає свою долю і виражає свої почуття через музику. Ця пісня може бути ілюстрацією складнощів, з якими жінки стикалися в минулому, коли їхні вибори та можливості були обмежені соціальними стереотипами та конвенціями.

Часто жінки терпіли нелюбів через своє економічне становище. Ця ситуація відображає типову реальність, яка існувала в багатьох сім'ях, де економічна залежність жінок від чоловіків була поширеною. У таких випадках жінки були змушені терпіти нелюб'язне ставлення і навіть фізичне насильство через свою залежність від чоловіка, який був головним годувальником сім'ї. Така ситуація відображає гендерні нерівності в традиційному суспільстві, де доступ до ресурсів та можливостей часто нерівно розподіляється між чоловіками та жінками. Жінки, які перебували в таких обставинах, зазнавали подвійного тиску: з одного боку, вони були обов'язані виконувати сімейні обов'язки та доглядати за дітьми, а з іншого - терпіти економічне та іноді фізичне насильство від чоловіка. В одному з таких зразків жінка говорить про свою економічну залежність від чоловіка. Вона «терпить муку» та тяжко працює, поки чоловік усе пропиває:

– Ой милий, милий, що гадаєш,

Що ти так працю пропиваєш?

Пропив-єс коня вороного,

Прийшов до стайні по другого?

– Що ж тобі, мила, а й до того,

До мого коня вороного?

Викупи коня, люблю тебе!

Як не викупиш, уб'ю тебе!

– Не раз, я, не два викупляла,

Через віконце дверці мала!

Через віконце дверці мала,

В вишневім саду ночувала;

В вишневім саду, під калиною,

Ще з маленькою та й дитиною.

Буду я свій вік коротати[30,с.80].

Отже, в перших двох групах пісень родинно-побутової лірики зустрічаються різні мотиви: нещасливе кохання, зрада, підлість, жорстокість, несправедливість тощо. Сюжети в таких піснях демонструють зневажливе ставлення насамперед до жінки, яка й страждає найбільше то від невірного хлопця, то від суворого чоловіка, то від злої свекрухи. Проте найбільше її засуджує громада, яка має свої первісні, часом зовсім нелюдські закони. І жінка, як показано в пісенних текстах, дуже боїться осуду соціуму і намагається під нього підлаштуватися.

У третій групі родинно-побутових пісень виділяємо вдовині та сирітські пісні. Проте, розглядаючи гендерну асиметрію у фольклорі, в наявних текстах про сиріт знаходимо мало інформації на підтвердження цієї тези, тому й розглядати детальну цю групу в цій роботі не варто. Однак можна навести приклад вдовиних пісень, в яких теж можна побачити так звану «гендерну проблему». Оскільки у вдови був досить особливий статус, її часто могли оминати, боятися (до речі, на відміну від вдівців, які могли легко одружитися ще раз і не набували якогось «містичного» образу). Зазвичай вдівство вважалося соціально неповноцінним переважно для жінок, які втратили свого чоловіка. Вдова могла вийти заміж вдруге, проте в таких випадках весільний обряд значно скорочувався і мінімізувався, зазвичай обмежуючись церковним вінчанням і невеличким застіллям. Вважалося, що кожна жінка може вінчатися скільки завгодно разів, проте весілля справляти лише раз, оскільки вона лише один раз стає із дівчини жінкою. Крім того, шлюб із вдовою вважався небажаним та навіть небезпечним для чоловіка, оскільки вдова могла його зачарувати і зробити щось погане.

У фольклорних текстах є випадки, коли вдову могли обдурити козаки, виманивши гроші чи якесь майно тоді, як вдова сподівалася на відновлення щасливого життя з кимось.

Наприклад, у пісні «Ой служив я у вдови» хлопець «виманює» у вдови гроші за те, що він служив у неї аж «сорок років ще й чотири». Коли у вдови нічим

більше платити, вона виводить свою молодшу доньку та й віддає парубку, а він нахабно бере «плату», нарешті вдовольнившись. Тут теж бачимо, як дівчину віддали, не питаючи згоди, ніби якийсь товар:

Ой заплати, вдово,
Заплати, небого,
За сорок років ще й чотири.

Ой вивела вдова,
Вивела небога
Свою дочку найменшу.

А він дочку взяв
Ще й шапочку зняв:
— Розсудіте мене, люди.
Розсудіте мене, люди,
Розсудіте, громада, —

Тепер мені уся плата.[39, с.257]

До четвертої групи родинно-побутових текстів належать пісні гумористичного та сатиричного змісту. Гумористичні пісні про родинно-побутове життя стосуються різних проявів смішного, особливо стосунків між чоловіком і дружиною та притаманних їм недоліків. Як відомо, народний ідеал - це шлюб, заснований на взаємній любові і повазі; ненормальними вважаються всілякі відхилення від нього: соціальна нерівність (згадаймо прислів'я: "Кінь з конем, а віл з волом"); вікова невідповідність; контрасти в красі чоловіка і жінки, які одружилися під тиском обставин, з розрахунку. У сімейних стосунках багато комічного (іноді з відтінком жалю, смутку, розчарування). Це і висміювання чоловіка, який боїться залишити молоду дружину саму вдома, і висміювання чоловіка, який боїться привидів (він лягає біля стіни, бо боїться привидів), і порівняння власної слинявої дружини зі старанною, охайною сусідкою, і демонстрація улесливих, "хворобливих" симулякрів, і так далі. Люди сміються з

жіночої безгосподарності, нездатності виконувати звичайні щоденні справи (косити та збирати врожай, вирощувати льон, готувати їжу, доїти корів тощо), зі скупості, байдужості, жадібності, примхливості, впертості, сварок, бійок, сварок.

Знаходимо зразок жартівливої пісні, в якому жінка побила чоловіка. Проте подібна ситуація могла бути лише вигаданою, про що свідчать такі дослідниці української культури, як О.Кісь, І.Ігнатенко та інші. В реальному патріархальному житті жінки чоловіків не могли бити, тому що їм це було заборонено, та й чоловік був фізично сильнішим, тому найчастіше саме чоловік здійснював фізичне насилля над жінкою, а не навпаки:

Як у мене чоловік роботяжечка був,
Як поїхав він на поле та і плуга забув.

Як вхвачу я плуг
Та за ним у луг!

Як у мене чоловік роботяжечка був,
Як поїхав він на поле та й мішечків забув.

Як вхвачу я мішки
Та за ним пішки!

Як у мене чоловік роботяжечка був,
Як поїхав він на поле та і торби забув.

Як вхвачу я торбу —

Чоловіка в морду! [11, с.363]

Ще одна пісня з подібним сюжет має назву «П'ян я іду, моя голубонько», в якій жінка теж зображується поганою, злою і сварливою. Вона б'є чоловіка, який повернувся додому п'яним і виглядає таким собі підкаблучником, який просить вибачення перед жінкою за те, що напився. Знову ж таки сюжет дуже далекий від реальності, тому й вважається сатирично - гумористичним:

Била жінка мужика, за чуприну взявши,

А он її перепрохав, і шапочку знявши.
 Била жінка мужика, пошла позивати,
 Принудили мужика жінку ціловати.
 – Не гнівайся, моя мила, що ти мене била,
 Куплю тобі цебер меду і коновку пива.
 – А я пива не пила й не буду пити,
 Як я била мужика, так і буду бити!
 Не качай головою, не махай колпаку,
 Ой сам не утечеш і колпака не унесеш.
 Ой бог тому жал дохтуров понял,
 А моя голова біди собі нажила.
 Нема[ш] щастя, не маш долі, не маш і покою,
 Ай тепер я пропала навіки з тобою.
 Не за то ж я тебе била, да що ти упився,
 Ой за то ж я тебе била, да що повалився [11,с.424]

У пісні «Чи я в мужа не жона, чи не майстриця» оспівується «непутяща господиня», яку чоловік не побив за те, що вона неправильно покроїла штани, а, навпаки, похвалив. І такий текст яскраво демонструє традиційній патріархальний устрій, в якому за будь-яку, навіть найменшу провину жінки, чоловік міг її «наказувати» кулаками:

Чи я в мужа не жона, чи не майстриця,
 Покроїла я штани, вийшла рукавиця.
 А муж мене не набив, а муж мене похвалив,
 А муж мене похвалив, що я майстриця [11,с. 34]

У жартівливих піснях нерідко висміюються різні людські вади. У пісні «Був у мене лихий муж» співається про чоловіка, який був дуже суворим і не пускав свою жінку гуляти. А коли вона його не слухалася – карав дуже боляче:

Та взяв мене за руку,

Повів мене в світлоньку,
 Та став мене карати,
 Тіло біле кряться[11, с.529]

Пісня "У мене був злий чоловік" - лише один з багатьох прикладів творчості, яка висміює різні аспекти міжособистісних стосунків. Вона не лише смішить нас, а й змушує замислитися над наслідками неправильної поведінки у подружніх стосунках.

Насправді такі випадки, коли жінці дуже хотілося погуляти, було мало, тому що на жінці було дуже багато різних клопотів та домашніх справ. Її ніколи було думати про якісь зустрічі з подругами.

Проте знаходимо ще один текст, який говорить абсолютно протилежні речі про працюовиту дружину. Тут,навіпаки, показують дуже ледачу дружину, яка нічого не хоче робити. Її чоловік порівнює з іншими господинями та нібито соромиться такої дружини:

А вже чужі жонки
 Конопельки беруть,
 Моя чепурушка
 Й не подумуває.

Вона мнеться та треться,
 Вона дума, що минеться,
 Вона дума ще й гадає,
 Свою долю проклинає:
 — А щоб тебе, доле,
 Та бодай тебе, доле,
 Як ти мене породила
 На нещасную долю,
 На великую муку,

Що й узяв чепуруху.
 Чепуруху взяв — навіки пропав!
 Навіки-віков zostавсь дураком[11, с.399]

Насправді цей текст є типовим прикладом культурного стереотипу. Лінь і незацікавленість у хатній роботі часто асоціюються в традиції саме з образом жінки, яка не виконує своїх обов'язків у родині, адже жінка повинна була займатися домашнім господарством та виховувати дітей.

Наступний текст буде стосуватися вдови та її особливого статусу в суспільстві. Оскільки вдова вважалася пов'язаною з темними силами та чаклунством, народ складав пісні про вдову, яка не боїться навіть самої смерті, адже, як вважалося, вдова сама була дотична до «того» світу після втрати свого чоловіка. Знаходимо такі рядки:

Ой п'є вдова, гуляє,
 Вона за смерть не дбає,
 Вона за смерть не дбає,
 З сусідами гуляє.
 Вона за смерть не дбає,
 З сусідами гуляє.

Прийшла смерть, прийшла смерть

Та й до вдови каже:

— Годі, вдово, пить-гулять,
 Прийшло врем'я помирать!

— Пішла смерть, пішла проч!

Головоньки не мороч!

Бо я часу не маю,

З сусідами гуляю![11, с.79]

У цій жартівливій пісні співається про те, що смерть готова забрати навіть гостей вдови замість неї самої.

Ще одна українська народна пісня має назву "Видала мене мати за старого". Вона може здатися жартівливою, але за її веселим тоном ховається глибший зміст. У цій пісні молода дівчина розповідає про своє нещасливе життя зі старим чоловіком, за якого її видала заміж мати. Старий став для дівчини "дідом", що зробило її нещасною і непокірною. Пісня відображає соціальні реалії минулого, коли шлюби часто влаштовували батьки, щоб покращити матеріальне становище родини. Молоді дівчата змушені були виходити заміж за старших чоловіків з послуху і покори батькам.

У пісенному тексті дівчина описує, як вона намагається "провчити" свого чоловіка за те, що він змусив її вийти за нього заміж. Вона наводить приклади його недолугості та дурних вчинків, щоб продемонструвати своє незадоволення шлюбом. Водночас гумористичний тон пісні допомагає дівчині посміятися над своєю невдачею і відчутти певну легкість у своєму нещасному стані.

Ця пісня відображає народну мудрість і виживання. Молода дівчина, хоч і в скрутному становищі, знаходить спосіб висловити свої почуття і виправдати своє незадоволення. Ця пісня не тільки розважальна, а й своєрідний протест проти соціальних норм та обмежень, що накладаються на жінок у традиційному суспільстві:

Видавала мене мати за діда старого
Та казала шанувати так, як молодого.
Та я его, моя мамко, шаную, шаную,
До лавиці присилила, кропивов годую.
Та, господи милосердний, озьми з діда душу,
Та понеси у гаечок, та завіш на грушу.

Буде вітер повівати, душев телепати,

Буде старий пам'ятати, як молоду брати[57 ,с.273]

Ось в такій сатиричній манері висвітлюються головні побутові проблеми типової української родини, де жінка займає другорядне місце, виконуючи роль служниці, а чоловік – головне місце, демонструючи свою силу та жорстокість у ставленні до дружини.

Отже, в жартівливих піснях можна побачити, як саркастично народ ставився до сімейних проблем та як висміював ті речі, які, на перший погляд, здаються зовсім непривабливими. Стосунки між чоловіком і жінкою в багатьох жартівливих піснях можна назвати дійсно нетиповими для патріархального устрою. Люди намагалися показати життя «навпаки» через карикатурні образи та ситуації : жінка б'є ледачого чоловіка, чоловік боїться суворої жінки тощо. У таких піснях можна було побачити зміну ролей, де жінка виступала головною героїнею, яка керує сімейним господарством, а чоловік виконував ролі, зазвичай притаманні жінкам. Це створювало гумористичну атмосферу і дозволяло показати абсурдність деяких патріархальних стереотипів.

Ці тексти, незважаючи на свій комічний характер, мали глибокий соціальний підтекст. Вони закликали до переосмислення традиційних гендерних ролей у сім'ї та суспільстві в цілому. Саме через сатиру та жарт можна було висловити невдоволення існуючою системою, показати її недоліки та несправедливість.

Але, загалом, українські гумористичні пісні відображають різноманітні аспекти гендерної проблеми, додаючи гострі, саркастичні коментарі, що акцентують увагу на певних стереотипах у традиційному суспільстві. У таких піснях також часто можуть звучати жартівливі зауваження про чоловіків, які не можуть владнати з побутовими проблемами, бо вони з роду-віку цим не займалися, а також про жінок, яким набридло жити з нерозумними чоловіками та вирішувати за них багато проблем.

Такі пісні не просто мають розважальний характер та зміст. Вони змушують замислитися над багатьма речами та проблемами, з якими стикалися наші предки, особливо жінки. У такій жартівливій манері люди співали про свої почуття, переживання тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, в роботі було розглянуто та проаналізовано понятійно-категоріальний апарат гендерних досліджень, головна ідея яких полягає у детальному вивченні гендеру та в порівнянні постатей жінки й чоловіка в соціумі. Розвиток гендерних досліджень в сучасності говорить про особливий підхід до вивчення цієї теми та дає реальний шанс оцінити рівень гендерної

асиметрії в світі. Аналіз гендерних досліджень у фольклорі дав змогу усвідомити специфіку наукових праць, присвячених на тему «гендерної асиметрії» у різний період часу. Це стосується як українських дослідників, так і зарубіжних. Всі вони, незалежно від періоду, в якому проживали, мали на меті показати гендерну нерівність між чоловіками і жінками в традиційній культурі, тому описували особливості звичаєвого права та демонстрували різні фольклорні тексти, в яких знаходили такі прояви. Такі видатні науковці, як І.Франко, Ф.Вовк, І.Ігнатенко, О.Кісь написали та видали ґрунтовні праці насамперед для того, щоб розвінчати міф про матріархат в українській культурі та показати недоліки патріархального світу.

У роботі також було досліджено та виявлено гендерну асиметрію у фольклорних текстах з родинно-побутової лірики. Саме в них можна найяскравіше побачити розподілення «жіночого» і «чоловічого» світу, притаманне для патріархального середовища. У родинно-побутовій і баладній ліриці гендерна нерівність висвітлюється ледь не в кожному тексті. Тут і зрада хлопця, який скористався дівочою наївністю і покинув її з дитиною на руках, і жорстоке ставлення свекрухи до невістки, і побиття жінки чоловіком п'яницею тощо.

У піснях про кохання, наприклад, було виявлено безліч мотивів зради, обману, підступу, нерозділеного кохання, нечесності до жінки. І майже в усіх текстах пісень цієї групи чоловік поведився егоїстично та жорстоко і вважав, що може робити все що завгодно, бо покарати за зваблення невинної дівчини, наприклад, його не могли, адже вважалося що за свою честь відповідальність несе лише дівчина.

У піснях про сімейні стосунки було показано реальність українського побуту: сварлива свекруха, злий чоловік і нещасна жінка. Саме в цих піснях гендерну асиметрію просто неможливо приховати, адже в цій групі пісень зустрічаються тексти, в яких оспівується і застосування фізичного насилля до жінки від чоловіка, і знецінення її працьовитості з боку свекрухи, яка майже в

усіх піснях створює негативний образ, змушує свою невістку тяжко працювати і навіть погрожує покарати ту за невиконання якоїсь роботи.

У групі пісень гумористично-сатиричного змісту бачимо, з яким сарказмом висміюються головні побутові проблеми типової української родини. Тут і чоловіка могла вдарити жінка, а він їй боявся, і навпаки. Насправді такі пісенні ситуації відрізнялися від реальності патріархального устрою, в якому жили українці. Люди, співаючи такі жартівливі пісні, намагалися не тільки зняти напругу, але й у різних вигаданих кумедних життєвих ситуаціях – ідучи від протилежного - змодельовати певну “правильну” поведінку в родині, стосунки між парубками і дівчатами тощо.

Таким чином, ми бачимо підтвердження гендерної асиметрії в традиційному суспільстві. Це дало можливість зрозуміти краще менталітет українського народу та його традиційні розподілення гендерних ролей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеєва. – К.: Факт, 2008. – 359 с.
2. Аніщук Н. Правове становище українських жінок в історичному минулому // Право України. – 2002. – № 3. – С. 155-157.
3. Баранова М. А. Гендерні ролі в українській народній баладі: аналіз текстів // Український фольклор. – 2019. – № 2 (38). – С. 45-50.

4. Бурдє П. Мова, гендер і символічне насильство/Бурдє П., Вакан Л. Рефлексивна соціологія. Київ : Медуза, 2015. С. 140
5. Головашенко І.О. Становлення теорії гендеру // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: Видавництво „К.І.С.”, 2004. – С. 79-108.
6. М. Народні перлини. Українські народні пісні. К.:Музична Україна, 1991. С. 383
7. Гречаник Л. П. Гендерна специфіка образу «матері» у фольклорі // Сучасні проблеми фольклористики. – 2015. – Вип. 16. – С. 84-
8. Гримич М.В. Звичаєве цивільне право українців ХІХ - початку ХХ століття. - К.: Арістей, 2006. - 560 с.
9. Данилова Н. В. Гендерна специфіка образу «дружини» в українській народній ліриці // Український фольклор. – 2017. – № 1 (27). – С. 64-69.
10. Дей О.І. Балади / Дей О.І., А.Ю. Ясенчук.- К.: Дніпро, 1987. 318 с.
11. Дей О.І. Жартівливі пісні (родинно-побутові) / О. І. Дей, М. Г. Марченко (тексти), А. І. Гуменюк (мелодії). Київ. Наукова думка. 1967. 798 с.
12. Демиденко Н. М. Вплив православної церкви та звичаєвого права на шлюбно-сімейні традиції як складову духовної культури українців у ХVІ-ХVІІ ст.: права жінки у шлюбі [Електронний ресурс] / Н. М. Демиденко // Сумська старовина. 2015. - № 46. С. 19-27. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SumS_2015_46_4

13. Докина С. Болгарская семья Бессарабии сквозь призму гендерных исследований (сер. XIX – нач. XX в.) / С. Докина // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Гендерні дослідження 2015. Вип. 1. С. 47-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nznuoagend_2015_1_8
14. Дмитренко М. Жартівливі та сатиричні пісні . К.: Дніпро, 1988. 327 с.
15. Етнографічний вісник / за гол. ред. А. Лободи, В. Петрова. Київ : Друкарня Української Академії Наук, 1925. № 1 / гол. ред.: А. М. Лобода, В. П . Петров ; УАН, Етногр. коміс. – 1925.
16. Здоренко О. М. Гендер у фольклорі та народному мистецтві: проблеми дослідження // Народна творчість та етнографія. – 2009. – № 1. – С. 40-44.
17. Іван Нечуй-Левицький. Українство на літературних позовах з Московщиною. Культурологічні трактати. Упорядкування Михайла Чернопиского. Львів: Каменяр, 1998 (фактично 2000). с. 64-126
18. Івановська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект. К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 383с.
- 19.. Іванова Т. М. Гендерні взаємини українських народних балад // Сучасні проблеми фольклористики. – 2017. – Вип. 22. – С. 101-107.
20. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній українській культурі/Ірина Василівна Ігнатенко.3-тє вид., доп. і перероб.- К. : Інтелектуальна книга, 2014. – 264 с. : іл.(Серія: «Етнологія для дорослих»).

21. Ільченко, Олександр Єлисейович. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця : укр. химер. роман з нар. уст /Олександр Ільченко; пісні та вірші склав М. Рильський. – Київ: Дніпро, 1984. – 518, [2] с. : іл.
22. Жеребкіна І. Феміністична теорія 90-х років: проблеми та парадокси репрезентації жіночої суб'єктивності // Філософська думка. – 2000. – № 6. – С. 56-72.
23. Кавалёва, Р. Тры псіхатышы залётніка ў беларускіх песнях 3. пра каханне і гендэр / Р. Кавалёва // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі / пад рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыемка. Мінск, 2004. С. 193–207.
24. Карпенко О. С. Гендерні взаємини в українській родинно-побутовій ліриці: стереотипи та реалії // Народна творчість та етнографія. – 2019. – № 6. – С. 47-52.
25. Каширіна Л. Іван Манжура та українська народна пісня // Народні пісні в записах Івана Манжури. К.: Музична Україна, 1974. — с.5-13.
26. Кісь О. Волинь 1999: Етнографічні матеріали з Волині (Львівська та Волинська обл.), записані у липні 1999р. Архів Інституту народознавства НАН України. Ф.1. Оп.2. Од.зб.456. 33арк.
27. Коваль Л. І. Гендерний аспект українського фольклору: постаті та їхні ролі // Народна творчість та етнографія. – 2015. – № 3. – С. 51-56.

28. Коваленко Н. В. Гендерний аспект українського фольклору: проблеми і перспективи дослідження // Молодий вчений. – 2018. – № 6 (56). – С. 178-181.
29. Лановик, Мар'яна Богданівна. Українська усна народна творчість : підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. 3-тє вид., стер. . Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.
30. Лисенко О. Гендерні аспекти українського фольклору: дослідницькі підходи // Народна творчість та етнографія. – 2014. – № 4. – С. 36-40.
31. Магдюк Л.Б. /стаття УДК: 331:336 «Забезпечення рівного доступу чоловіків і жінок до працевлаштування за гендерно-обмеженими спеціальностями» /журнал «Маркетинг в Україні» No 4 (62), липень серпень, 2010 р./ISSN 1606_3732. 35 – 40с.
32. Максимович М. Дні і місяці українського селянина. – К., 2002. – С 66.
33. Народні мелодії. З голосу Лесі Українки. Ч.1 / записав і упоряд. К. Квітка. – Київ: [б.в.], 1917. – 229 с.
34. Ніколаєнко О. Ideal kobiety polskiej: гендерні стереотипи у польському суспільстві наприкінці XIX ст. / О. Ніколаєнко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Гендерні дослідження. 2015. Вип. 1. С. 150-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nznuoagend_2015_1_18
35. Орленко В.В., Орленко В.І. Проблеми правового забезпечення гендеру в Україні // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві:.

36. Палукошка, В. Сацыяльна-псіхалагічныя асновы вобраза б. свекрыві-маці ў беларускіх сямейна-бытавых песнях / В. Палукошка // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі / пад рэд. Р. М. Кавалёвай, В. В. Прыем-ка. Мінск, 2004. С. 233–242.
37. Пархоменко В. Рожевий – для дівчаток? Дещо про гендерні стереотипи // Суспільство: служба Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода (РВЄ/РС) . 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28202327.html>
38. Петренко І. В. Роль гендеру в репрезентації соціальної структури сім'ї в українській народній ліриці // Народна творчість та етнографія. – 2018. – № 5. – С. 58-63.
39. Пісні Явдохи Зуїхи / Запис. Гнат Танцюра. - Київ: Наукова Думка, 1965. - 812 с.
40. Радишевський Р.П. Пісні маминого серця. Київ: Видавничий центр "Просвіта", 2006. – 351 с.
41. Рибалко Л. Гендерні аспекти української балади // Народна творчість та етнографія. – 2012. – № 2. – С. 53-57.
42. Руденко, Олена. "Українські народні пісні: традиції та звичаї" // Монографія. (Руденко, Олена. "Ukrainian Folk Songs: Traditions and Customs" // Monograph).
43. Савіна М.І. Гендерна ментальність українців: історико-психологічний екскурс // Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві:

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Київ, 11–13 рудня 2003 р.). – К.: Фоліант, 2004. – С. 26-28.’

44. Саєнко І.О. Соціально-правовий статус жінки в культурі середньовіччя: Дипломна робота. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003. 75 с.
45. Свенціцький І. Похоронні голосіння / Іляріон Свенціцький. Етнографічний збірник. Львів, 1912. Т. XXXI–XXXII
46. Сідорова І. С. Гендерний підхід до аналізу української родинно-побутової лірики // Сучасні проблеми фольклористики. – 2016. – Вип. 17. – С. 73-78.
47. Собчук І. В. Гендерний аспект української народної балади: проблеми і перспективи дослідження // Сучасні проблеми фольклористики. – 2018. – Вип.. – С. 88-93.
48. Сокіл В. Фольклорні матеріали з отчого краю / Сокіл В., Сокіл Г., Лукашенко Л. Львів: Інститут народоз-навства НАН України, 1998. 614 с.
49. Сулова І.М. Гендерна рівність як цивілізаційний вибір України / І. М. Сулова, О. А. Голуб // [Інформаційна безпека людини, суспільства, держави](#). - 2019. - № 2. - С. 152-156. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/348269843_Gender_Equality_as_a_Civilizational_Choice_of_Ukraine/fulltext/5ff5c48d92851c13fef06bd1/Gender-Equality-as-a-Civilizational-Choice-of-Ukraine.pdf
50. Словник гендерних термінів, присвячений основній термінології в галузі гендеру та фемінізму [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. Електронні дані. Черкаси : ЧНУ, 2013-2021. – URL: <http://a-z-gender.net/ua/>

51. Сташко Г. І. Епітет як засіб створення жіночих образів в американському пісенному фольклорі / Г. І. Сташко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – Одеса, 2015. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 136–139.
52. Українські релігійні роздуми про Спасіння © Видавництво „Павутинонька“, Нью Йорк – Львів – Київ – Харків , 2003
- 53.. Українське народне багатоголосся : Зб. пісень / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР; упоряд. З. Василенко [та ін.] , заг. ред. М. Гордійчук. – Київ: Мистецтво, 1963. – 537 с.: ноти.
54. Федоренко І. В. Гендерні стереотипи в українській народній ліриці // Народна творчість та етнографія. – 2013. – № 3.
55. Федоренко І. В. Фольклор як джерело вивчення гендеру // Етнографія. – 2010. – № 1. – С. 123-127.
56. Фоменко О.С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: Видавництво „К.І.С.”, 2004. – С. 456-475
57. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних / Франко І Львів: Зоря, 1883. 50 с.
58. Шевченко З.В. Гендерна асиметрія. Словник гендерних термінів / Укладач З.В. Шевченко. Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-asimetriya.html>

59. Ярошинська Є.І. Народні пісні з-над Дністра в записах Євгенії
Ярошинської. К.: Музична Україна, 1972. 323 с.